

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա. Է. Կ. Ե. Զ. Գ. Ը. Թ. Կ. Ը. Թ.

LA COLOMBE DU MASSIS

MESSAGER DE L'ARMÉNIE

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԱՒ ԱԶԳԱՍԷՐ ՍԱՏԱՐՈՒԹԵԱՄԲ

ՊԱՐՈՆ ԵՂՈՒԱՐԴԱՅ ՌԱՓԱՅԵԼԻ ԴԱՐԱՄԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Օգոստոս 1856. — Թիւ Ը.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ.

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆՔ.

Ազգային մականուն .

Աշխարհարտ. լեզուին քանի մը բառերուն վրայ քննուրին .

ՀԱՆԳԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԵՆ ՄԱՐԳԱՆ .

Պատմական նկարագիր Լազարեանց ձեռնարանի Արեւելեան լեզուաց . Հայ . եւ Գաղղ .

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ .

Ճանապարհորդութիւն Ի Սիս . Հայ . եւ Գաղղ . (Շարա-յարութիւն եւ վերջ .)

Փոխումն յատենաց Պարոն Խաչատրոյ Պարտիզան .

ՓԱՐԻՉԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ .

Տարեկան Հանդէս Հարցաքննութեան Արեւելեան Բազմայեզու Վարժարանին .

Վերադարձ երկից Վարդապետացս յեկեղեցի Հայաստանեայց .

PUBLIÉE SOUS LES AUSPICES

DE M. ÉDOUARD RAPHAEL GHARABIAN.

DEUXIÈME ANNÉE.

AOÛT 1856.] — N° 8.

S O M M A I R E.

CONNAISSANCES UTILES.

Prénom national.

Observations sur quelques mots de l'arménien moderne.

GALERIE DES HOMMES DE MÉRITE.

Notice historique et descriptive de l'Institut Lazareff des langues orientales. (Arm.-Franç.).

MUSÉE ARMÉNIEN.

Voyage à Sis. (Suite et fin.) (Arm.-Franç.).

Mort de K. Bardisban.

CHRONIQUE DE PARIS.

Distribution des prix de l'Institution Polyglotte.

Retour de trois Archimandrites à l'Église arménienne.

Փ Ա Ր Ի Զ

Ի ԳՐԱՆՈՑԻ ՊԱՐՈՆ Ճ. ԱՐԱՄԵԱՆ

Ի Փողոցն Սեն-Սիւլպիս, Թ. 38.

U. S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR
BUREAU OF LAND MANAGEMENT

LA COLOMBE DU MASSIS
DIRECTION DE L'AMERIQUE

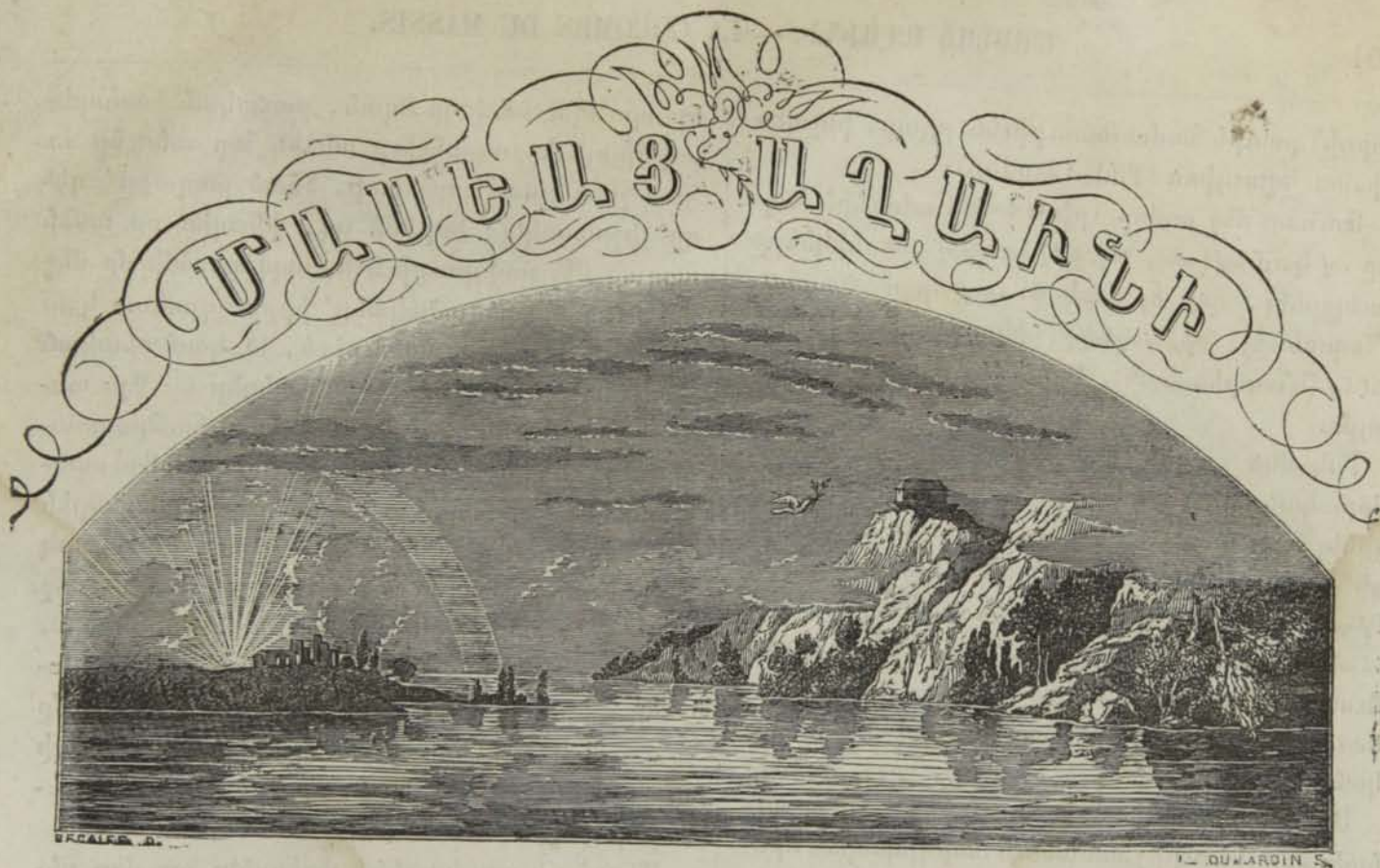
DE LA REGION NORD-OUEST
SOMMAIRE
Année 1925 - 1926

DE LA REGION SUD-EST
Année 1925 - 1926

CHRONOLOGIE DE LA REGION
NORD-OUEST
ANNÉE 1925 - 1926

CHRONOLOGIE DE LA REGION
SUD-EST
ANNÉE 1925 - 1926

U. S. DEPARTMENT OF THE INTERIOR
BUREAU OF LAND MANAGEMENT

ԱՒԵՏԱԲԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ

ԿԵՆՑԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆՔ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱԿԱՆՈՒՆ.

Հին ատեն մարդկանց անունները ճրջափ այ տարբեր տարբեր ըլլային իրարմէ, շատ անգամ նոյն անունով երկու, իրեք, չորս եւ աւելի անձինք կը գտնուէին. որով հարկաւ շփոթութիւն կիյնար խօսակցութեան, պատմութեանց եւ դատատանական գործողութեանց մէջ: Այս շփոթութիւնէն զգուշանալու համար բնական էր որ ամեն մարդու բուն անուանը վրայ ուրիշ անուն մը կամ ածական մը աւելցուէր, եւ անով զանազանուէր մէկը մէկային. եւ այսպէս սկսաւ *մականուն* գրուիլ անուանց վրայ:

Մականունները կառնուին մէկուն ցեղէն, հայրենիքէն, բարոյական կամ բնական մէկ կատարելութենէն, պակասութենէն, վիճակէն, արուեստէն, ըսած մէկ խօսքէն, եւ այլն: Ասոնց մէջ, մանաւանդ հին ատենը, ամենէն բնականն

ու սովորականն էր՝ գրեթէ ամեն ազգաց մէջ՝ մէկուն անուանը վրայ աւելցրնել հօրը անունը: Այս սովորութիւնը հասարակ բան դարձած էր Հրեից, Ասորաց, Յունաց, Հռովմայեցաց, Հայոց եւ ուրիշ ազգաց մէջ: Ուստի կը տեսնենք որ սուրբ գրոց մէջի անձինքն ընդհանրապէս այս կերպով կը զանազանուին իրարմէ. Յեսու որդի Նաւայ, Քաղէր որդի Յեփոնայ, Դաւիթ որդի Յեսայ, Սաւուղ որդի Կիսայ, Յերոբովամ որդի Նաբատայ, եւ այլն: Յունաց մէջ այլ քեպէտ որդի բառը շատ անգամ գորութեամբ կիմացուէր, բայց հայրենի անունը յօդով մը կը դրուէր սեռական հոյով. գորօրինակ, Աղկիբիաղէս Կիսեայ (Ալքիվիանտիս օ՞ Բիլիսու). Հռովմայեցաց մէջ հօրը անունին տեղը՝ որդւոյն անուանը ծայրը ius կամ eius մասնիկը կաւելցուէր, իբր թէ այն մասնիկը filius

(որդի) բառին համառօտութիւնն ըլլար, ինչպէս Տիտոս Կլաւդիոս (Titus Claudius):

Ռուսաց մէջ սովորութիւն է հօր անունին ծայրը ու՛ կամ օւ՛ (օ՛Ք), (է՛՛, է՛՛Ք) եւ ու՛իչ մասնիկները աւելցնել. զոր օրինակ Փայլով կամ Փայլովիչ (Պօղոսեան), Նիքոլայիչ (Նիկողայոսեան), Մածֆէլձ (Մատթեոսեան), Արսէ՛նէ՛լձ (Արսենեան) եւ այլն :

Իսկ մեր ազգին մէջ հին ատենը աւելի սովորական եղած կերեւայ՝ էան մասնիկն աւելցնել հօրը անուանը վրայ եւ այնպէս յիշել որդին. զոր օրինակ, Տիգրան Երուանդեան, Սմբատ Բիբառեան, Թորոս Կաստանդեան, Ռուբէն Լէւոնեան, Արաւ Սմբատեան, Գագիկ Աշոտեան եւ այլն : Ուստի եւ Նարեկացին կըսէ, Աքար Զարմեան եւ Սաւուշ Կիսեան, կերպով մը հայացընելով երրայական զրուցուածքը՝ որդի Զարմեայ, որդի Կիսեայ :

Այս տեսակ մականունը, այս ինքն հօր անունովը զորդին ուրիշ համանուն մարդիկներէն որոշելը՝ առանց ազգատոհմի անունը պահելու, մինչեւ հիմայ այ մնացած է արեւելեան ազգաց շատերուն մէջ. ինչպէս Պարսից, Թուրքաց եւ Արաբացոց, որ զասէ, օղլու, իսն կամ պէն եւ վէլէա բառերը կըբանեցընեն, ինչպէս որ յայտնի է. Վրացիք ալ ձէ (որդի) բառը կըգործածեն¹ :

Գանք ազգատոհմի անուններուն, որ հիմարուն մականունն անոնք կըհամարուին :

Նախ այս է դիտելու բանն որ քէ արեւելեան եւ քէ արեւմտեան ազգաց մէջ՝ հօր անունը ոչ միայն որդոց անուանը վրայ դրուելով, այլ եւ շատ անգամ բոռներուն ալ տրուելով՝ ազգատոհմի կամ ցեղի անուն դարձեր է : Մենք օրինակի համար մերիւններէն յիշենք ասոնք. Մամիկոնեան, Մամիկոնեանք. Մանաւազեան, Մանաւազեանք. Կամսարական, Կամսարականք. Իմաստեան, Իմաստեանք, եւ ուրիշ շատերը, որ մէյմէկ նախարարութեանց կամ մեծամեծ ցեղերու անուններ էին հին ատեն : Քանի որ Հագարացիք եւ յետոյ Թարաք եւ Յամանեանք զօրացան ու տիրեցին հետզհետեւ Հայաստանի, մերագնեայք ալ այն տիրապետող ազգաց սովորութեանը հետեւելով ընդհանրապէս՝ ցեղի անու-

նը պահելու անփոյք եղան, բաւական համարելով միայն իւրաքանչիւր անձին հօր անունը եւ կամ շատ շատ՝ արհեստը, ծնած քաղաքը՝ գեղը յիշատակել : Երբեմն ալ, ինչպէս որ ամեն ազգաց մէջ սովորութիւն է, ազգատոհմի մը մէջ մէկուն տրուած ածականը՝ իբրեւ գովեստ կամ պարսաւ կամ ծաղրածութիւն, եւ կամ բնական պակասութիւն, որդոց որդի անցեր է : Այս տեսակ մականուններուն ալ մեծ մասը Տաճկաստանի մէջ տաճկերէն է. Պարսկաստանի՝ Ռուսաստանի ու Վրաստանի մէջ անգամ տաճկերէն եղածները հայերէններէն աւելի շատ են : Հարկ ջննք համարիր այս համառօտ յօդուածիս մէջ բազմաթիւ օրինակներով հաստատել խօսքերնիս, վասն զի ամեն մարդ ալ իրեն եւ կամ իր քաղաքակիցներուն մականունները միայն աչքէ մը անցընելով ալ՝ կրնայ մեր յիշելիքներէն աւելի ու շատ զարմանալի կամ զուարճալի մականուններ գտնել :

Միայն քէ այս կուզենք յիշեցընել հոս մեր ընթերցողաց որ Տաճկաստանի Հայերը երկար ատեն իրենց տաճկական մականունները հետ Տաճկաց օղլու բառը կըբանեցընէին. մօտ տարիներս, գոնէ ըստ մասին, իրենց մականունները հայացընելու բաղձանօք՝ այն բառին տեղը էան մասնիկը առին. որով քեպէտ եւ մականունը տաճկերէն ըլլայ ըստ իմաստին, բայց ըստ վերջաւորութեանը հայերէն բառի ձեւ կառնու :

Ռուսաստանի Հայոց մէկ մասին մէջ ալ մտած է այս ազգասիրական սովորութիւնը քանի մը տարիէ ի վեր. բայց այս ալ ստոյգ է որ բուն Հայաստանին Ռուսաց ձեռքը անցած մասին բնակիչներուն շատը արդէն իրենց ազգային մականունները պահեր էին ու կըպահեն՝ էանց կամ Լնց մասնիկները բանեցընելով, ինչպէս որ հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր կընեն նաեւ Պարսկաստանի Հայերը. ուստի եւ կըսեն Խորոզնց, Գասպարնց, Գանիլիեանց, Թորոսեանց, Խօճնց, Մէլզումնց եւ այլն : Սակայն տիրող ազգին սովորութիւններուն հետեւելու հարկը, կամ քէ լաւ եւս ըսենք՝ փափաքը, ստիպած է շատն ալ որ իրենց մականունը Ռուսաց մականուններուն վերջաւորութեամբն իբր քէ զարդարեն, կամ քէ Ռուսաց ականջին ընտանեցընեն : Ասոր համար՝ որը կառնու Ռուսաց ու՛ մասնիկը, եւ կըսէ, Թորոսով, Մասամով, Աւագով, Արարատով, Մարուզով, Աւաքելով, Սարգիսով. որը ու՛իչ կամ իչ մասնիկները. Տանիլովիչ, Բանսովիչ, Լաղարովիչ. որն

¹ Այս բառը մեր ուսմիտներէն մէջ մտեր է, ու գործիչը գոնէկարար կանչելու ատեն կըբանի. շատ տեղ ձօ, տեղ տեղ աս, տեղ կայ որ ձէ կամ հա՛ ձէ, տեղ ալ կայ որ ձա կըսեն, իբրեւ մանչ, ուշագ, օղլան :

այ սրի կամ ուրի մասնիկները . Արդաթիւնքի , Մալաոուքի , Զախարուքի , Արարատքի :

Շատ փափաքելի էր որ Հայկազուն եղբարք ամեն տեղ եւ ամեն ժամանակ իրենց անուամբն ու մականուամբն այ դիւրաւ ճանչցուէին ու գատուէին օտար ազգերէն , եւ այս կողմանէ այ վար ջմնային ուրիշ ազգերէ որ ընդհանրապէս իրենց սեպհական մականունները ազգային մասնիկով կամ վերջաւորութեամբ մը կը գարդարեն , եւ ոչ օտարէն փոխ առնուած ձեւով : Իրաւ է որ Եւրոպայի մէջ երբ հայ ազգատոհմի անուն մը այս կամ այն ձեւով մէյմը ճանչցուած է , կարելի չէ անիկայ փոխել՝ առանց զանազան դժուարութեանց եւ անտեղութեանց . որով հայկական մականունը հարկ կըլլայ երբեմն աւելի յանձն առնուլ այլակերպեալ ձեւին մէջ պահել՝ քան թէ հայացընեմ ըսելով շփոթութեան պատճառ ըլլայ . բայց անոնք որ այսուհետեւ այ փափաք մը կը ցուցնեն իրենց մականունը տաճկացընելու , ռուսացընելու , գաղղիացընելու , անգղիացընելու եւ այլն , պէտք է մտածեն որ քերես մեծապէս կանխրաին իրենց նախնեաց եւ յաջորդացը , իրենց ազգին եւ հայրենեացը դեմ , ու ետ կենան այնպիսի խորհրդէ :

Շատ մականուններ կրնային այլ եւ այլ լեզուաց մէջ զանազան վերջաւորութիւններ առնուլ՝ առանց իրենց ազգային ձեւը կամ արմատը փոխելու , բայց դժուար է որ օտարները անով չը շփոթին : Օրինակի համար , դենք թէ մեկուն հայերէն մականունն է Մարինեան կամ Մարինեանց . տարակոյս չկայ որ այս մականունը ինչ լեզուի մէջ այ յիշատակուի՝ աղէկն այն է որ անփոփոխ պահուի . վասն զի անով կիմացուի թէ ինչ ազգի անուն է , եւ օտար անուններէ կը գատուի : Իսկ թէ որ օտար ազգաց կամ օտար ազգի մը սովորութեանը հետեւիլ ուզելով՝ Մարինեան ձեւը փոխես , Հայու անուն ըլլայն այ բոյորովին կը մոռցուի , եւ քերես այն մականունը գործածող Հայուն ցեղին կորսուելէն առաջ՝ հայկական անունը կ'օտարանայ ու կը կորսուի : Եւ յիրաւի . ինչո՞վ պիտի ճանչցուի թէ Անգղիա բնակող Մարինեանին ցեղը կամ բուն ազգատոհմը հայ է՝ երբոր ինքզինքը

անուանէ Մարինեան կամ Մաք-Մարին . երբոր Գերմանիա կամ Հոլանտա բնակողը ըսուի Ֆոն-Մարին , կամ Վան-Մարին , Գաղղիա բնակողը Տը Մարէն կամ Տէ Մարին . Իտալիա բնակողը Մարինօ կամ Տի Մարինօ . Ռուսաստան բնակողը Մարինով , Մարինովիչ կամ Մարինիչ , Մարինարի , Մարինովարի . Յունաստան բնակողը Մարինօփուլօ կամ Մարինարի . Վրաստան բնակողը Մարինանձի , Պարսկաստանինը Մարինզատէ , Տաճկաստանինը Մարին օլլու , եւ այլն եւ այլն :

Ասով այ կիմացուի որ մականուն փոխելը , այսինքն մականունի մը ազգային ձեւը վերցընելով՝ օտարազգի ձեւ մը առնուլն անպատշաճ բան է , ինչպէս որ կընէին Ռուսաստանի Հայերէն շատը , եւ անոնց հետեւելով՝ նաեւ Տաճկաստանի Հայերէն ոմանք : Երէ պատուաւոր ազգատոհմի մը անդամներէն մեկուն կամ մեկային վայելուչ չսեպուի իր մականունը՝ որչափ այ ծըռած կամ օտարացած ըլլայ՝ ըստ քմաց փոխել , շտկել ու բուն ձեւին վերածել , ո՞չ ապաքէն եւս առաւել ապօրինաւոր ու վնասակար է՝ ազգային բուն ձեւը բողուլ յանկարծ ու օտար ձեւ մը առնուլը :

Խօսքերնիս վերջացընենք՝ յիշեցընելով դարձեալ մեր ազգասեր ընթերցողաց այս մխիթարական բանս թէ Տաճկաստանի Հայոց մէջ երեսուն կամ քառասուն տարի մը հազիւ կայ որ մականունը ազգային ձեւով բանեցընելու սովորութիւնը մտած է զրերէ անզգայի կերպով , եւ հիմա աշխարհիս ամեն կողմի Հայերուն մէջ այ սկսած է տարածուիլ : Յուսայի է որ կամաց կամաց՝ քանի որ ազգասիրական հոգին շատնայ մէջերնիս , այսպիսի մեծ եւ փոքր ուղղութիւններն այ առանց դժուարութեան ի գործ դրուին ! :

* Երէ յանկարծ ամսագրոյս խմբագրին մականունը ընթերցողաց միտքն իյնալով՝ հակառակ երեսնայ այս իր սկզբանցը , կը յիշեցընենք որ նախ խմբագիրը իր ցեղին մականունն անարողը կամ տերը չէ որ շտկուլու իրաւունքը կամ պարտքն ունենայ . երկրորդ , այլ եւ այլ պարագաներէ ստիպուած է այն ձեւը բանեցընել որ ուրիշները տուած են ու կուտան իր մականունանը՝ նման մականուններէ գատելու մտքով . եւ երբորդ՝ արդէ շատ անգամ հայերնի ձեւով կրէ ու կըզրէ իր մականունը երբոր շփոթութեան վտանգ մը չկայ :

ԱՆԻՍԻԲԵՆՈՒ ԼԵԶՈՒԿՆ ԲԱՆԻ ՄԸ ԲԱՌԵՐՈՒԿՆ ՎՐԱՅ ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ :

Գամարնակ բառին գրութիւնը քեպէտ եւ անստոյգ է , բայց որովհետեւ ոմանք ուզած են ասիկայ բանեցընել

իբրեւ ժողով , խումբ , ձեւարան , եւ այլն , մեզի այ անյարմար չեքեւնար՝ Անգղիացոց club եւ meeting բառերուն տեղը գամարնակ ըսել : Իրաւ է որ club ու meeting բառերն իրարմէ մէյմիկ քիչ մը տարբերու-

բիւն ունին. բայց քե որ ճշդութեան համար առաջինը ժողովակ ըսուի, երկրորդին զամարճակ բարգմանութիւնը պատշաճ կրնայ տեսնուիլ :

Դայեակ. — Այս բառը՝ որ գրոց լեզուին մեջ ծծմար կընշանակէ, շատ տեղ ուսմական սովորութիւն մը եղեր է զանէկ հնչելու ու գրել՝ տամկերէն էպէ բառին նշանակութեամբը, որուն հայերէն կըսենք *մանկաբարձ, ծնուցիչ* :

Դաշինք. — Տանկի զաւլ բառին տեղը սովորութիւն եղած է տեղ տեղ զաշինք ըսել. բայց այս ձեւը յոգնակի ըլլալուն՝ լաւ կերեւնայ ասոր տեղը եզակին բանեցընել՝ զաշն, որ անշուշտ նոյնչափ դիւրիմաց է նաեւ ուսմիկներուն :

Դառնալ. — Մեր լեզուին գովելի մեկ յատկութիւնն այ այս է որ *ա* ձայնը քիչ կըբանի մեշը, անոր տեղը կակուղ *րէն* խիստ շատ կըգործածուի : Միայն քե բնական ու գեղեցիկ կանոն մը կայ որ *ն* տառէն առաջ հանդիպած *րէն* (երբոր *ն* դիմորոշ չէ), *ոայի* կըփոխուի. գոր օրինակ *լեռան, գանն, բեռն, դուռն, բառնայ, դառնայ*, եւ այլն. իսկ երբոր նոյովմամբ կամ լծորդութեամբ փոխուին այսպիսի բառերուն շատերը, նորէն *րէ* կըզտուան *ոայ*երը. ինչպէս՝ *լերինք, դրան, բարձի, դարձալ* : Անոր համար մեզի կերեւնայ քե լեզուին այսպիսի մեկ օրինաւոր կանոնը առանց բառական պատճառի քակտած կըլլայ ով որ հնչէ ու գրէ, *դառցալ, բառցալ* եւ այլն :

Դատարկ. — Ասոր տեղը ուսմական նորասիրութեամբ *զարթակ* ըսելը՝ *արունվըլայ, զուրցուածք, անկան, գտալ (զգալ), ըտաղգտանել, ծախսել* (քարդել) ըսելուն, ու ասոնց պէս այլանդակութեանց նման է : Ուստի լաւ է անշուշտ *զատարկել* ըսելը՝ քան քե *զարտըկել* կամ *տարտըկել* :

Դեռ. — Տանկի *տանա* բառին նշանակութիւնն ունի, բայց *տանա* *հէնիզ, տանա շիմաի, հայա, տանա* *հէնի* բառերուն մտքովը : Համբակներ կան որ տանկի *տանա* բառը կուգին ամեն տեղ *դեռ* բարգմանել. օրինակի համար՝ *տրիշ ալ կուգեմ, աւելի մեծ, ըսելու տեղ, դեռ կուգեմ, դեռ մեծ* կըսեն, որ մեծ սխալ է : Այս սխալին զգուշանալու համար յիշելու է որ *դեռ* ժամանակական մակբայ է. ուստի տանկերէնին *տանան* երբոր ժամանակ չըբուցներ, այլ քանակի նշանակութիւն ունի, հայերէնին մեջ ոչ երբէր *դեռ* պիտի բարգմանուի :

Դժար. — Դժուար բառին քերեցուցածն է, ու շատ տեղ այսպէս կըբանի, մինչեւ նաեւ վերջին ատենի գրոց մեջ : Յայտնի է քե բուն ուղղագրութիւնը պահելն աւելի պատշաճ է :

Դի. — Այս բառը գրոց *զե՛* գրածն է, որ *կողմ* կընշանակէ, ու կերեւնայ քե ուսմիկներին մեջ *զի* ըսուելն առաջ *զի՛* ըսուած ըլլայ : Հիմա բաղադրեալ բառերու մեջ կըբանի այսպէս. *մէկզի, մէկզիաց, ասղիս, անդին, ասղիս, անդիւն, անդիաց* եւ այլն :

Դու. — Այս դերանուան նոյովակները ուսմիկներին մեջ շատ փոփոխուած են. օրինակի համար, *բո* ըսելու տեղ՝ *բուեր* է *բու*. *քեզ* ըսուելուն՝ եղեր է *քեզի*. *ի քե՛ն* տեղը՝ *քե՛նէ, քեզնէ* կամ *քեզմէ. քե՛ն* և

տեղը *քեզմով* : Այս վերջի երկուքը շտկելը անելի դժուար կերեւնայ քան քե առաջինները, այսինքն *բու* եւ *քեզի* : Յոգնակիին մեջ *ձեզ* ըսուելուն՝ եղեր է *ձեզի, ի ձե՛ն* ըսուելուն՝ *ձե՛նէ* կամ *ձեզնէ, ձեզմէ*, եւս եւ *ձեզնից, ձեզանից*՝ որ աւելի ալ ծանր են. *ձեօք* ըսուելուն՝ *ձեզմով* :

Դրօշ եւ **Դրօշակ.** — Յայտնի է քե մեր լեզուին մեջ *դրօշ* բառը *պայրագ* կընշանակէ, իսկ *դրօշակը* քղանցք, այսինքն *փէշ*. որով *պայրագ* բառը *դրօշակ* բարգմանելը յատկախօսութեան կանոնին դիմ կըհամարուի : Սակայն որովհետեւ *դրօշները* երկու գլխաւոր տեսակ կըբաժնուին, մեկը մեծ՝ որ տանկերէն *սանճագ* եւ գաղղիարէն *étendard* ըսուածն է, եւ մեկայը փոքր՝ որ տանկերէն *պայրագ* եւ գաղղիարէն *banderolle* կըսուի, կրնանք մեծը *դրօշ* բարգմանել, եւ փոքրը *դրօշակ* :

Էբ, էբոր. — Ուղիղն է *էբբ, էբբ որ* :

Էլէլ, էլլալ. — Այսչափ փոխուած է *էլանէլ* բառը, քեպէտ Հայաստանի կողմերը դեռ *էլնէլ, էլնալ* ըսողներ այ շատ կան : Կերեւնայ քե ջափագանց նորասիրութիւն ըրած պիտի ջնամարուի ով որ ուրիշ գրաբառին մօտեւնայ նաեւ այս բառիս ուղղագրութեան մեջն ու ըսել՝ *էլնեմ երթամ*, քան քե *էլլամ էրթամ* :

Էղեր. — Այս ուսմիկներին յատկացեալ բառը՝ տանկերէն *իմիշ, ըմբշ, ումուշ* օժանդակ բային բարգմանութիւնն է. *կերծայ էղեր* (կիտեր իմիշ), *կանու էղեր* (այլը ըմբշ), *կըկարգայ էղեր* (օգուրումուշ) : Տեղ տեղ, ինչպէս Ռուսաստանի Հայերէն ոմանց լեզուին մեջ նոյն բառը իրենց ոմովը՝ *էղիլ է* կամ *էղիլ է* կըսուի. գոր օրինակ, *կերծայ էղիլ է, կըկարգան էղիլ է* : Այս ձեւը այնչափ ընտանեցած է հասարակաց խօսակցութեանը մեջ որ դուրս ձգելը շատ դժուար է. մանաւանդ որ ոյժ մը՝ հարստութիւն մը կանայցնէ իմաստին վրայ, եւ գրաբառին մեջ համագոր բառ մը կամ մասնիկ մը չունի :

Եղբայր (եղբօր, եղբարք, եղբարց). — Հիմակուան մարուր աշխարհաբառ խօսող ու գրողները կըզգուշանան որ ջրսեն *աղբար* կամ *աղբեր, աղբրանք, աղբրաիք, աղբրտոց*, ինչպէս որ տեղ տեղ սովորութիւն կայ ըսելու :

Եղջիւր. — Այսպէս հնչելն ու գրելը ըստ բուն կանոնի լեզուին շատ աւելի լաւ է քան քե այն բանը հնչմունքը աւնուլ՝ որ ուրիշ ասոր նման բառերու մեջ ալ կըգտնուի. այսինքն *էզջուր, աղբուր, ալուր, սուն, ձուն, արուն*, եւ այլն :

Եպիսկոպոս. — Այս բառը ուսմիկաց մեջ *էպիսկոպոս* հնչողներ կըգտնուին, որ նոյնպէս այլանդակ է՝ ինչպէս *ախտարան, սազմոց, ժամկոց* ըսելը :

Երազ. — Տեղ տեղ այս բառը *էրած* կամ *էրած* հնչողներ կան, որ յայտնի սխալ է :

Երեկ, երեկոյ, կամ երկիւտն, երեք. — Ասոնց ուղղագրութիւնը եւ ուղիղ հնչումը ծած է սովորական աշխարհաբառին մեջ, եւ եղած են *էրեկ, երկիւտն, երեք*. շտկելը դիւրին կերեւնայ՝ առանց խորութեան վախճալու :

Երեկու. — Այս բային քանի մը ձեւերը երկու երեք

կերպով հնչող ու գրողներ կան. ոմանք կըսեն, օրինակի համար, *կերևի, էրևիլ*. ոմանք՝ *կերևայ, էրևայ*. ոմանք ալ՝ *կերևնայ, էրևնայ*: Թեպետ այս վերջի մէն այ գրաբանին *էրևանայ* բառէն էլած է, բայց քերէս առաջինը ընտրելի ըլլայ. իսկ *կերևայ* ըսելը խորր է: *Երկայն, լայն*. — Յ տառին այս բառերուս մէջ պահուիլը առելի պատշաճ կերէնայ՝ հնչմունքին անու-

շուրիւն տալուն պատճառաւ, քան թէ *էրկան ու լան* ըսելը: *Նօթը, Նօթանասուն*. — Այնչափ բանը է ստուց տեղը *օխաը, օխտանասուն* ըսելն որ իրաւամբ գարմանք կըբերէ ոմանց մինչէն հիմա այդ հնչմունքը պահելու աշխատիլը:

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Ա Ր Ա Ն Ա Շ Խ Ա Ր Հ Ա Շ Է Ն Մ Ա Ր Գ Կ Ա Ն

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ

ԼԱԶԱՐԵՄՆՅ ՃԵՄԱՐԱՆԻ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԼԵՁՈՒՅՑ 1:

Պարծանք ազգիս Հայոց Աղա Յովհաննէս Լազարեան, այր որ իւրովն հաւատարիմ սպասահարկութեամբ առ պետութիւն Ռուսաց, եւ բարուցըն ազնուութեամբ եւ հանճարոյն շատութեամբ մեծարոյ յոյժ գտաւ յաջս Կատարինեայ Բ, եւ յաշորդաց նորին Պօղոսի եւ Աղեքսանդրի կայսերաց, եւ պատուեցաւ ի նոցանէ իբրեւ խորհրդական պետութեան եւ հրամանատար ասպետութեան կարգին Մելիտեայ, որ եւ ի Յովսէփայ Բ կայսերէ անուանեցաւ Պարոն եւ Կոմս հոռովեական ինքնակալութեան՝ հանդերձ իշխանութեամբ փոխարերեոյ զպատին զայն ի սերունդս իւր, եղեալ էր ի մտի կանգնել ի Մոսքուա քաղաքի ուսումնարան ի պետս հայկազն պատանեաց, եւ կամեր զի անդէն հրահանգեայ նոցին յաստուածպաշտութիւն եւ յուսումն զխտութեանց՝ պիտանիք լինիցին եւ բնագաւառին իւրեանց Հայաստան աշխարհի, եւ Ռուսաց երկրին՝ որ որդեգրեալ իմն էր զնոսա, յոր պայման ընկերական կենաց եւ կամիցին մուտգտանել: Յամին 1800 երող կտակաւ բուպլիս 200, 000 քոբաղբամս 2 ի հասից ըստացուածոցն իւրոց ի կատարումն իւրոյ խորհրդոյն, եւ ժառանգորդս իւր կարգեաց զեղբայրն իւր զՅովակիմ եւ զորդիս նորս: Եւ Յովակիմ մը-

NOTICE HISTORIQUE ET DESCRIPTIVE

DE L'INSTITUT LAZAREFF DES LANGUES ORIENTALES 1.

L'un des hommes dont s'honore le plus la nation arménienne, Jean de Lazareff, qui, par les services qu'il a rendus à la Russie et par son noble caractère et ses talents, mérita l'estime et la faveur particulière de Catherine II et des successeurs de cette grande impératrice, Paul et Alexandre Ier, créé par ces souverains conseiller d'Etat actuel et commandeur de l'ordre de Malte, et par l'empereur Joseph II, baron et comte du Saint-Empire romain, avec transmissibilité de ce titre à sa postérité, Jean de Lazareff avait conçu la pensée de fonder, à Moscou, un établissement destiné à recevoir les enfants de la nation dont il était issu, et où ils seraient préparés, par une éducation chrétienne et scientifique, à se rendre utiles à leur patrie primitive et à la Russie, leur pays d'adoption, dans toutes les carrières sociales où leur choix les porterait. Dans son testament, qui est de l'année 1800, et par lequel il institua pour héritiers son frère Joachim et ses neveux, il légua une somme de 200,000 roubles assignats 2, à prendre sur les revenus de ses biens, pour l'accomplissement du projet qu'il avait formé. Fidèle exécuteur des volontés fraternelles, Joachim mit en dépôt à la Banque impériale cette somme, qui s'ac-

1 Բաղեցան տեղեկութիւնքս յայլ եւ յայլ գրուածոց տպագրելոց ի ճեմարանին ի ուսու եւ ի հայ վեգուս յամեն 1855 ցամն 1855:

2 Թղբաղբամսն բուպլիս արժէ իբր 4 ֆրանք, իսկ արծարն 4 ֆր. գաղղիական:

1 Les matériaux de cette Notice sont extraits de plusieurs ouvrages publiés en russe et en arménien à la typographie de l'Institut, depuis 1833 jusqu'à l'an 1855.

2 Le rouble assignat peut être évalué à 1 fr. de notre monnaie, et le rouble argent à 4 fr.

տաղիւրութեամբ փութացեալ ի կատարումն կամաց եղբորն՝ աւանդեաց զգումարն զայն ի դրամատունն կայսերական, եւ աճեաց արծարն ի շահուցն բարդելոյ ընդ ամս բազումս :

Յամին 1815 արկ Աղա Յովակիմ գնիմն ձեմարանին արեւելեան լեզուաց . եւ տեսեալ զի բուպլիք 75,000 գումարեալք ի շահուց դրամագլխոյն ջրակնն ի կառոյցս դպրոցին, յաւել ի նոսին ի սեպհական ընչից իւրոց այլ եւս 300, 000 : Եւ իբրեւ գլխաւոր մասն շինուածոյն աւարտեցաւ ի 10 մայիսի՝ 1814, կատարեցաւ մեծապէս շքով հանդես նաւակատեաց նորին :

Ի խումն բազմութեան հրաւիրականացն էին յոյժք յաւագ մարդկանէ պետութեանն եւ իշխանաւորք Մոսքուայի, ընդ որս եւ ի պատուականաց քաղաքին ի Ռուսաց եւ ի Հայոց՝ հանդերձ եկեղեցական դասուք երբեալ էին մաղրել զհովանաւորութիւն ամենախնամ Տեսչութեանն ի վերայ նորակառոյց ուսումնարանին : Զկնի սրբոյ պատարագին կատարեցաւ պաշտօն հանգստեան հոգւոյ բարերարին՝ որ զպատասարանն զայն զխտութեանց պատրաստեալ էր հայկազն մանկուոյն, եւս եւ վասն հոգւոց նախանարց նորին եւ ազգակցաց վախճանելոց : Յետ այնորիկ զսնացողական փառարանութիւնք մատուցան Սատուծոյ, զի յաշողեաց Աղա Յովակիմայ կատարումն տալ զործոյն մեծի, եւ արք պերճախօսք զեղեցիկ ատենարանութեամբք յանդիման արարին զշահսօզաից ուսման զխտութեանց եւ արուեստից՝ մանաւանդ ի պետս ազգին Հայոց, ըստ բիւրարեղուն եւ վսեմ խորհրդոյ բարերարին Աղա Յովաննու :

Միանգամայն եւ արքայիցն Ռուսաց ընծայեցան զոնարանութիւնք, իբր զի նեռատես խորհրդով խնջամուտ լեալ էր նոցա բարեացն զորս պատրաստէին լայնածաւալ աշխարհին իւրեանց Հայք՝ ազգ ճարտար եւ խաղաղասէր, եւ հրաւիրանաւ ձգեալ էին անդր զնոսս եւ յարատեակ պաշտպանութեամբ խնամարկեալ եւ բազմապատիկ արտունութեամբք ճոխացուցեալ :

Վերատեսչութիւն ձեմարանին յանձն էր ի խընամս Աղա Յովակիմայ՝ որ նախկին հոգարարձու նորին գտաւ : Թիւ աշակերտացն վաղվաղակի աճեաց մինչեւ ցերեսուն, որք առ հասարակ որքք

crut des intérêts accumulés et tenus en réserve pendant plusieurs années.

En 1813, la première pierre du bâtiment de l'Institut des langues orientales fut posée par Joachim, qui, jugeant que la somme de 75,000 roubles, produit des intérêts du capital déposé, n'était pas suffisante pour achever l'édifice, en ajouta 300,000, pris sur sa fortune personnelle. Aussitôt que le corps principal de cette construction eut été terminé, le 10 mai 1814, le nouvel établissement fut inauguré par une solennelle cérémonie.

En présence d'une assemblée nombreuse, où avaient été invités plusieurs des hauts dignitaires de l'Empire, les autorités de Moscou et l'élite de la société russe et arménienne de cette capitale, le clergé vint implorer la protection du Tout-Puissant en faveur de l'œuvre naissante. Après la messe, les prières des morts furent récitées en mémoire du testateur qui avait préparé à la jeunesse arménienne l'asile savant qui venait de lui être ouvert, de ses ancêtres et de ceux de ses parents qui reposaient dans la tombe. Ensuite un *Te Deum* fut chanté pour remercier Dieu d'avoir permis à Joachim de mener à bonne fin cette entreprise, et des discours furent prononcés où des voix éloquents firent ressortir les avantages que la culture des arts et des sciences procure à une nation, et que les Arméniens en particulier étaient destinés à en retirer, par la réalisation de la pensée féconde et généreuse du comte Jean.

En même temps des actions de grâces furent rendues aux souverains russes dont l'esprit prévoyant et éclairé avait compris de quelle ressource seraient pour leurs vastes États les Arméniens, ce peuple industriel et docile, et qui les avaient conviés à s'y fixer en les couvrant de leur constante protection et en les comblant de privilèges, d'immunités et de distinctions.

L'Institut fut placé sous la haute direction de Joachim, son premier curateur. Le nombre des élèves, restreint dans l'origine, fut bientôt porté à trente, orphelins ou fils de familles pauvres, qui étaient

¹ Ըստ Յովանն տոմարի, որ եւ հին տոմարն կոչի, ըստ որում եղեալ են եւ այլք ի բուականաց յօդուածոյս :

² Suivant le style Julien ou vieux style, d'après lequel sont énoncés tous les quantièmes mensuels de cette Notice.

էին եւ կամ աղքատաց որդիք, եւ ծախիւք հիմնադրացն դարմանէին : Ուսուցիչք հմուտք արեւելեացն լեզուաց եւ այլ եւս վարժապետք ընտիրք կոչեցան ի կողմանցն Տաճկաց եւ Պարսից եւ յաշխարհաց Եւրոպայ :

Իսկ որդիք Յովակիմայ՝ արժանի ժառանգորդք հօրն իւրեանց եւ կոմսին Յովհաննու, ոչ շատ գրեցին գնախկինսն զայնոսիկ առատաձեռնութիւնս, այլ ցանկացեալք բարգաւաճեցոյ ձեմարանին, եւ եւս քան զեւս կատարումն առնոյ կամաց բարերարացն, յաւելին սատարել այնմ մեծագումար դրամովք եւ անխոնջ ջանիւ, եւ մինչեւ ցայսօր իսկ զնոյն ճիգն եւ զնպաստ առնեն նոքա ամի ամի ի պայծառութիւն ուսումնարանին՝ որ մի է ի գլխաւոր դպրոցաց Ռուսիոյ :

Հարկ է եւ զայս ասել զի ծախիւք Լազարեանց ազգատոհմին կանգնեալ են եւ հնգեքին եկեղեցիք Հայոց որ ի Փերրպուրկ եւ ի Մոսքուա, եւ սպասաւորք եկեղեցեացն ի նոցանէ ունին ոռճիկ մըշտնջենաւոր : Բարերարքս այսոքիկ հայկազեանս գրոհի ոչ սակաւ օգուտ գործեալ են եւ Ռուսացն ազին՝ նուիրելով ցանգ ի սպաս ծառայութեան նորա յերախտագետ մտաց զինչս եւ զարիւն՝ անձանց. որոյ վասն եւ ընկալեալ են փոխարենս ի պետութենէն այլ եւ այլ բարձս աւագութեան եւ մեծարանս յոյժ. եւ այս անուանք են նոցա. Յովհաննէս, Յովակիմ եւ Մինաս, եւ Աննա տիկին՝ ամուսին Աղա Յովակիմայ. Յարութիւն որդի կոմսին Յովհաննու եւ Յարութիւն որդի Յովակիմայ. եւ Յովհաննէս Խաչատրեան մանուկ շնորհափայլ, որոյ հրեշտակատիպն կերպարան յայտ իսկ առնէր զջնաշխարհիկ յաւորիւնս մտացն եւ սրտին, եւ տարածամ հարուածով յափշտակեցաւ ի գորովալիք ազգատոհմէն զորոյ հանդերձեալ էր մշտնջենաւորել զպայծառութիւն : Իսկ որ ի կենդանութեան են տակալին պայազատք՝ այսոքիկ ձանաչին. Վսեմապատիւ իշխանք Յովհաննէս եւ Խաչատուր սենեկապետք կայսերն Ռուսաց եւ խորհրդականք արդիւնաւորք պետութեան, եւ զնդապետն Եղիազար, երեքին եւս որդիք Աղա Յովակիմայ. եւս եւ տիկին Կատա-

entretenus de tout par les fondateurs. Des professeurs habiles dans la connaissance des langues orientales et d'autres maîtres non moins distingués furent appelés de la Turquie, de la Perse et des contrées de l'Europe.

Cependant les fils de Joachim, dignes héritiers de leur père et du comte Jean, ne voulurent pas se borner à ces premières libéralités. Pieux continuateurs de leurs travaux et de leur zèle pour l'Institut, et jaloux de lui donner une plus grande extension, ils y consacrerent des sommes considérables et tous leurs soins; et ces efforts et ces sacrifices, qui ont doté la Russie de l'une des principales maisons d'éducation qu'elle possède, continuent encore chaque année avec la même prodigalité.

Nous devons ajouter que ce sont les deniers de cette famille qui ont servi à ériger les cinq églises arméniennes de Saint-Petersbourg et de Moscou, pourvues par elle de dotations qui assurent à perpétuité l'entretien des ministres chargés de les desservir. Qu'il nous soit permis d'énumérer ici les noms de ces bienfaiteurs de leur nation, membres non moins utiles de la société russe qui, en échange de la position élevée qu'elle leur a donnée et de la considération dont elle les entoure, lui ont voué de tout temps, en fils reconnaissants, leurs services, leur sang¹ et leur fortune : ce sont Jean, Joachim et Minas, dame Anne, épouse de Joachim; Artémi, fils du comte Jean, et Artémi, fils de Joachim; Jean Christophorovitch, charmant enfant dont la figure angélique annonçait déjà l'éveil des qualités les plus rares de l'esprit et du cœur, et qu'un coup prématuré a enlevé à la tendresse d'une famille dont il aurait perpétué l'illustration; et enfin, parmi les survivants de cette famille, Leurs Excellences MM. Jean et Christophe, chambellans de S. M. l'empereur de Russie et conseillers d'État actuels, ainsi que M. le colonel Lazare, tous trois fils de Joachim, et dame Catherine, épouse de M. Christophe, née princesse Manouk-Bey.

¹ Մի յորդոց Աղա Յովակիմայ Յարութիւն անուն՝ սպայ կայսերական պանանորդաց Ռուսիոյ, ումբանարեալ անկաւ. քաջութեամբ ի ճակատամարտին Լիփսիոյ յամին 1813: Եւ միւս եւս, զնդապետն Եղիազար մեծապէս պայծառացաւ ի բազում պատերազմունս, եւ մանաւանդ ի մարտին Ռուսաց ընդդէմ Պարսից յամին 1828:

¹ L'un des fils de Joachim, Artémi, officier supérieur des plus distingués dans la garde impériale russe, est mort au champ d'honneur, frappé par un boulet de canon à la bataille de Leipzig, en 1813. Un autre fils de Joachim, M. le colonel Lazare, s'est signalé aussi d'une manière brillante, dans plusieurs campagnes, et notamment dans celle de 1828 contre la Perse.

րինե ամուսին Խաչատրոյ՝ զուտար Մանուկ-Պեյ իշխանին :

Եւ իբրեւ ուսումնարանն այն կանգնեալ արդեամբք Լազարեան իշխանաց եառ զհաստատութիւն, եւ արգասիքն բարեգուշակք յայտնապէս երեւեցան ի հրահանգս մանկուոյն Հայոց եւ Ռուսաց, խորհուրդ կայան հիմնադիրքն արկանել զնոյն ըստ օրինակի այլոց հանգունատիպ զըպրոցաց պետութեանն՝ ընդ հովանեաւ մեծի կայսերն Ռուսաց, եւ առնուլ ի նմանե վասն վարժապետաց եւ պաշտօնեից զայն ամենայն արտօնութիւնս, զաստիճանս պատուոյ եւ գրողակս յորս վայելեն վարժապետքն համապատիւք որ ընդ ձեռամբ ոստիկանին ուսման հասարակաց, եւ վասն աշակերտացն զիշխանութիւն աւարտելոյ անդէն իսկ ի ձեմարանին զընթացս դասական հրահանգաց, եւ յորժամ անտի ելանիցեն՝ զաստիճանս եւ զառաւելութիւնս որ պսակք են նոցին եւ վարձ փոխարինի :

Մին իրի մատուցաւ եւ աղերսագիր առ կայսրըն Աղեքսանդր Ա., եւ նա յանձն արար զայն ոստիկանին ուսմանց. սակայն մինչքեւ անբերի յաշողեալ խնդրոյն՝ ամբքբազումք անցին ի վերայ: Ուր ուրեմն խոնարհեալ կայսեր յանսպառ բախանձանս Յովհաննու եւ Խաչատրոյ Լազարեանց, անուանեաց զերագոյն գլուխ ուսումնարանին զգօրավարն հրազինաւորաց զկոմսն Ալեքսեյ Անտրեյեւիչ Արաքչեյեւ, եւ ի նա յանձն արար զվերատեսչութիւն նորին հրովարտակօք երկու զորս ետ յ8 նոյեմբերի 1824 եւ յ50 յունիսի 1825: Ի միւսում ամին առաջի արարաւ ժողովոյ ուսման հասարակաց կանոնադրութիւն ուսումնարանին, եւ ժողովն սահմանեաց ի 27 դեկտեմբերի 1827 հաւանութեամբ ինքնակալին՝ զի յայնմհետե անուանեցի այն ի պատիւ յիշատակի հիմնադրացն Լազարեան ձեմարան արեւելեան յեզուաց : Ի նմին 1827 ամի զօրավարն Արաքչեյեւ հրաժարեաց ի պաշտամանէն, եւ կայսրն Նիկողայոս Ա., ըստ խնդրոյ Լազարեանց եւ Տեառն Յովհաննու սրբազան արքեպիսկոպոսի՝ առաջնորդին Փերրպուրկոյ եւ Մոսքուայի, անուանեաց փոխանակ նորա զգօրավարն հեծելազօրու զհամարզն կոմս Աղեքսանդր Պենքենտորֆ: Գարձեալ, ի 25 յունիսի 1854 ամին կայսերական հրովարտակաւ դասեցաւ ուսումնարանն ի կարգս մարզարանաց (ժիմնագ) որ ի զպրոցս պետութեան զերկրորդականն ունին պատիւ. եւ վարժապետք նորին եւ պաշտօնեայք համապատիւք գրեցան արքունի

Dès que l'Institut, dont la création était due uniquement à l'initiative et aux ressources de MM. de Lazareff, eut été consolidé, et lorsqu'il eut donné des résultats déjà très-satisfaisants pour l'éducation de la jeunesse arménienne et russe, ses fondateurs songèrent à le placer, à l'instar des établissements analogues, relevant de la Couronne, sous le haut patronage de S. M. l'Empereur, et à obtenir, pour leurs professeurs et employés, les mêmes privilèges, rangs, décorations et pensions que les fonctionnaires du même ordre, dépendant du ministère de l'instruction publique, et pour les élèves, la faculté de terminer à l'Institut le cours complet des études classiques, et à leur sortie, les grades et prérogatives qui en sont le couronnement et la récompense.

Une supplique fut adressée dans ce but à S. M. l'empereur Alexandre Ier, qui la transmit au ministre de l'instruction publique; mais plusieurs années s'écoulèrent avant que le succès de ces démarches fût pleinement atteint. Enfin, et par suite des instances persévérantes de MM. Jean et Christophe de Lazareff, ce monarque daigna nommer, en qualité de chef supérieur de cet établissement, le général d'artillerie comte Alexéï Andréïévitch Araktchéïeff, et lui en confia la suprême direction, par deux oukazes en date du 8 novembre 1824 et du 30 juin 1825. L'année suivante, un projet de règlement fut soumis au Comité de l'instruction publique qui, le 27 décembre 1827, décida par une disposition spéciale, sanctionnée par Sa Majesté, que l'Institut prendrait désormais, en l'honneur de ses fondateurs, le nom d'*Institut Lazareff des Langues orientales*. Cette même année 1827, le général Araktchéïeff, ayant résigné ses fonctions, S. M. l'Empereur Nicolas Ier le remplaça, à la demande de MM. de Lazareff et de Sa Grandeur M^{se} l'archevêque arménien Jean, chef du diocèse de Saint-Petersbourg et Moscou, par le général de cavalerie, aide de camp général, comte Alexandre Christophorovitch de Benkendorf. Enfin, le 25 juin 1834, un oukaze impérial éleva l'Institut au niveau des gymnases ou établissements de deuxième classe du ministère de l'instruction publique, et investit ses professeurs et ses fonctionnaires des privilèges inhérents au service de l'État. Sur la proposition de M. le

պաշտօնէից : Ըստ առաջարկութեան կոմսին Պենքենտորֆի՝ ոստիկանացն ժողով ետ եւ այլ վճիռ՝ հաստատեալ յինքնակալէն եւ հրատարակեալ յօրագրի ժողովոյն յՅ եւ յՅ1 օգոստոսի 1837 ամին, որով նորանոր իրաւունք եւ ազատութիւնք շնորհեցան վարժարանին :

comte de Benkendorf, le comité des ministres rendit une décision qui fut revêtue de la sanction impériale, et insérée dans le journal du comité, les 3 et 31 août 1837, et par laquelle de nouveaux droits et avantages étaient assurés à l'Institut.

Ադա Յովհաննէս Յովակիմեան Լազարեանց :

Հոգի մտի եղեալ Լազարեան իշխանացն սրբունկյեկեղեցականս ազգիս գնաստատուն գիտութիւն ըստ արդի յուսաւորութեանս, եւ ի վաղեմին պայծառութիւն անդրէն ի վեր հանել գնոսա, խորհեցան յաւելուլ ի ձեմարանին առանձինն ինչ դասարան ի պէտս որդւոց երիցանց Հայոց

Préoccupés de la pensée de répandre parmi le clergé de leur nation les bienfaits d'une instruction solide et en harmonie avec les progrès de la science moderne, et de rendre au sacerdoce arménien l'éclat qu'il eut autrefois, MM. de Lazareff résolurent d'annexer à l'Institut une division spéciale pour les fils

եւ այլոց պատանեաց՝ որ կարգիցին ի սպասաւորութիւն եկեղեցոյ :

Արկածն աղիտարեր որով հարաւ վեմժափայլ իշխանն Խաչատուր՝ մահուամբ միամօր որդեկին զորմէ ի վեր անդր արարաք բան՝ պատճառս ետ նմին ի գործ նորոյ գրասիրութեան, եւ եւս մեծացոյց զձեմարանն : Եւ ի յիշատակ սիրայնոյ մանկանն վախճանեցոյ ի 26 նոյեմբերի 1850 ամին, Ադա Խաչատուր եւ եղբարքն իւր ետուն բուպիս 210,000 թղթադրամս ի կանգնումն նախակրթական դասարանի ի ձեմարանին ի պէտս չորեքտասան մանկանց որբոց կամ աղքատաց՝ հասակակցաց վաղամեռիկ պայագատին Լազարեանց, զի ձրի հրահանգեսցին ի նմա :

Ոչ շատ գրեցին Լազարեան իշխանքն կենդանեաւ իւրեանց յապահովի կացուցանել գնաստատութիւն ձեմարանին. այլ կամեցեալ անդր եւս քան զվախճան իւրեանց ձգել զգործ բարերարութեանն, ի սկիզբն 1853 ամին նուիրեցին կրտակաւ ի կալուածս եւ ի պէտս ձեմարանին ըգտունն իւրեանց որ ի Մոսքուա ի Հայոց փողոցին հանդերձ մերձակայ շինուածովքն եւ ընդարձակ գետնով որոյ 2983 ձողաչափ¹ է տարածութիւն :

Ամօք ինչ յառաջ քան զպատահումն իրացս վախճանեցաւ կոմսն Պենքենտորֆ խնամակալ եւ պաշտպան ձեմարանին, եւ ինքնակալն անուանեաց փոխանակ նորա ըստ խնդրոյ հիմնադրաց զկոմսն Ալեքս Օռլով, որ եւ մինչեւ ցայսօր ի գլուխ կայ գործոյն : Առ սովաւ կատարեցաւ մի ի նշանաւոր գործոց ձեմարանին, այն իսկ է յօրինուած եւ գործադրութիւն նորոյ սահմանադրութեան : Քանզի Լազարեան իշխանքն հայցեցին յինքնակալն շնորհել ուսումնարանին իւրեանց կանոնադրութիւն ինչ յար եւ նման կանոնաց յարան կամ իրկոն անուանեալ դպրոցաց աշխարհին, հանդերձ իրաւամբք նոցին եւ արտունութեամբք. եւ կանոնադրութիւնն այն յօրինեալ յառանձինն ժողովի Կովկասեան գաւառաց՝ հաստատեցաւ կայսերական հրովարտակաւ ի 10 մայիսի յամին 1848 :

Արար կայսրն եւ գայս հրաման զի բնիկքն գաւառաց Կովկասու եւ որ յայնկոյս Կովկասու, որ

des ecclésiastiques du culte arménien, et les jeunes gens se destinant aux fonctions sacrées.

Un malheur qui frappa S. Ex. M. Christophe dans ses affections et ses espérances les plus chères, la perte de ce fils unique dont nous avons déjà prononcé le nom, devint pour lui l'occasion d'un nouvel acte de charité, et pour l'Institut d'un notable accroissement. Afin de perpétuer le souvenir de cet enfant chéri, décédé le 26 novembre 1850, M. Christophe, avec le concours de ses deux frères, consacra une somme de 210,000 roubles assignats à la fondation, dans l'Institut, d'une section élémentaire, en faveur de quatorze enfants pauvres ou orphelins, rapelant par leur âge celui où lui avait été ravi le jeune Jean Christophorovitch, et appelés à y terminer gratuitement leur éducation.

Non contents d'avoir assuré de leur vivant l'existence et l'avenir de leur établissement, MM. de Lazareff ont voulu que leur générosité ne prit point un terme avec eux. Par une disposition testamentaire du commencement de l'année 1853, ils ont légué à l'Institut la propriété et la jouissance de la maison qu'ils possèdent à Moscou, rue des Arméniens, avec tous les bâtiments et attenances, et le vaste terrain de 2,983 sagènes¹ qui l'avoisinent.

Quelques années antérieurement aux derniers faits que nous venons de rapporter, l'Institut avait perdu son chef supérieur, M. de Benkendorf, qui laissa, en mourant, le souvenir impérissable de ses bontés et une mémoire vénérée. Sa Majesté désigna pour lui succéder, d'après les vœux des fondateurs, le comte Alexéi Fédorovitch Orloff, qui est actuellement dans l'exercice de ces fonctions. La suprême direction de ce dernier a été signalée par un des actes les plus importants dans les fastes de l'Institut, la rédaction et la mise en vigueur du nouveau règlement. MM. de Lazareff ayant adressé à Sa Majesté une supplique afin d'obtenir pour leur maison d'éducation une organisation conforme de tout point à celle des lycées de l'empire, et les mêmes droits et privilèges, un projet de règlement fut élaboré au sein du comité du Caucase, et fut confirmé par un oukaze impérial, en date du 10 mai 1848.

L'empereur décida en outre que la majeure partie des natifs des provinces du Caucase et de la Trans-

¹ Չողաչափն (ոտսերեն սաճէն) է իբր 4 մերթ քառակուսի էւ 0, 552 :

¹ La sagène, comme mesure de superficie, égale, en mètres carrés, 4,552.

յարքունի գանձուէ հրահանգիցին մեծաւ մասամբ յանձնեացին ի Լազարեանցն ձեմարան : Ի վսեմական օրինակէն խրախուսեալ առանձնականաց ոմանց՝ փութացան նմանողս այնմ լինել , եւ հայկազունքն պատուականք երկօքին՝ Պ . Գասպար վաճառական Աթուերխանի , եւ Պ . Մնացականեան բնակիչ Տիվիսիա քաղաքի նուիրեցին երկաքանջիւր արծաթի բուպլիս 15,000 ի դաստիարակութիւն երկուց աշակերտաց , որ ի յիշատակ բարերարացն երկօցուն անուանին *Գասպարեան եւ Մնացականեան սանք* :

Ի 4 հոկտեմբերի 1834 ամին պատուեցաւ ձեմարանն այցելութեամբ մեծի կայսեր Նիկողայոսի , որոյ շրջեալ ընդ ամենայն կողմանս ուսումնարանին՝ յայտ արար Լազարեան իշխանացն զհաճութիւն իւր եւ զգոհութիւն : Եւ յետ երից ամաց , ի 5 նոյեմբերի 1837 , յայց ել ձեմարանին քաղաժառանգ կայսրորդին Աղեքսանդր Բ , որ արդ ինքնակալէն ի Ռուսս : Ի տարեգիրս ձեմարանին արձանագրեալ գտանին անուանք եւ այլոց բազմաց ազգայնոց եւ օտարազգի որերոյ որ նշանաւորք իցեն եւ հոյակապք աստիճանաւ , քաջատոնմութեամբ կամ հանձարով . եւ ամենքեան սքանչանան ընդ գործն մեծ կարգեալ ի բարոյական եւ ի մտաւորական զարգացումն ազգիս Հայոց , եւ որ պարծանս յաճախ ազգայնոց անհասարակ :

caucasie, élevés aux frais de la couronne et du trésor de l'empire, leur seraient confiés. Un exemple venu de si haut était fait pour susciter des imitateurs et réveiller le zèle particulier. Deux honorables membres de la nation arménienne, MM. Kaspéroff, négociant d'Astrakhan, et Mnatsakanoff, bourgeois de Tiflis, offrirent chacun une dotation de 15,000 roubles argent pour l'éducation de deux boursiers qui, en souvenir de ces deux bienfaiteurs, portent le nom de *pensionnaires Kaspéroff et Mnatsakanoff*.

Le 4 octobre 1834, l'empereur Nicolas se rendit à l'Institut, en visita toutes les parties, et témoigna publiquement sa satisfaction et sa reconnaissance envers MM. de Lazareff. Trois ans plus tard, le 5 novembre 1837, l'Institut fut honoré de la présence du Césarévitch Alexandre II, aujourd'hui régnant. Les annales du même établissement ont aussi enregistré les noms d'une foule de visiteurs nationaux ou étrangers, illustres par leur rang, leur naissance ou leurs talents; tous ont admiré une création destinée à exercer une grande influence sur le développement intellectuel et moral de la nation arménienne, et qui honore la famille à laquelle cette institution doit sa naissance.

Հ Ա Յ Կ Ա Չ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ Ի ՍԻՍ

(Նարայարութիւն՝)

Պարոն Վիկտոր Լանկուային Սոյ ճանապարհորդութեանը մնացած կտորը քաղելով կրղնենք հոս .

« Ռուրիներն բազաւորաց պալատին տեղը բռնած են հիմա նոր կարուղիկոսարանին շէնքերը . պալատին քարերովն ալ վանքին պատերը շինուած են :

« Սիս քաղաքին մշտեղը փոքրիկ եկեղեցի մը կայ որ գմբեթին վերի քովերը բացուած պատուհաններէն հազիւ քէ քիչ մը լոյս կառնէ , ու

VOYAGE A SIS

(Suite¹).

Nous continuons de résumer ici le reste du voyage de M. Victor Langlois à Sis :

« Le palais des rois roupéniens s'élevait, dit-il, sur l'emplacement qu'occupent aujourd'hui les constructions du nouveau monastère; les pierres provenant des décombres de ce palais ont servi à bâtir le nouveau patriarcat.

« Au milieu de la ville de Sis se trouve une église fort petite, à peine éclairée par des ouvertures pratiquées presque à la hauteur de l'arrachement

¹ Տես Թիւ Ա . էջ 18 , եւ 2 . էջ 147 :

¹ Voir le numéro du 31 janvier, page 18, et de juin, p. 147.

չորս դին բաւական բարձրութեամբ պատ քաշուած է :

« Այս եկեղեցին որ Սայս ամեն եկեղեցիներէն հինն է՝ Հեթում բագաւորին շինածն է յանուն Սարգսի զօրավարին :

« Ուրիշ եկեղեցի մը կայ Ռուբինեանց ժամանակէն մնացած՝ յանուն սրբոց Պետրոսի եւ Պօղոսի, որ գրեթէ բոլորովին կործանած է. միայն խորանին տեղը կայ :

« Սուրբ Յակոբայ եկեղեցին ալ աւերակ ու երեսի վրայ է, քեպետ եւ պատերն ու ծածքը դեռ կեցած են :

Իսկ Աստուածածնայ եկեղեցին նորաշէն է՝ բաց ի բեմէն որ Ռուբինեանց ատենէն մնացած է. քանի մը տարի է որ Ստեցիք նորոգեր են այս եկեղեցին, ու ժողովուրդը հոն կըլլաճախէ :

« Սեւ մարմարիոնէ սիւն մը կայ եկեղեցւոյն պատին կրթընցուցած. վրան քանի մը խաչեր կան փորուած, անոնցմէ մեկուն վրայ ալ այս խօսքս .

ՍՈՒՐԲ ԿՈՍՏԱՆԳԻՆ .

« Սիս քաղաքին մէջ հին ատենէն մնացած շէնք քիչ կայ, եւ պատճառը՝ ինչպէս որ ըսինք՝ Մանմետականաց արշաւանքներն են որ շատ անգամ քանդեր ու կողոպտեր են Սիսը : Ապա քե ոչ, Վիլյարանտ անունով կանոնիկոսն ալ կըվկայէ քէ Լեոն Բ բագաւորին կանգնած քաղաքը քեպետ մեծ տարածութիւն մը ջունի՝ բայց շատ գեղեցիկ շէնքեր ունի եղեր :

« Կարուղիկոսարանը առաջ հասարակ տուն մըն է եղեր որ յետոյ կամաց կամաց մեծցուցեր են : Հին կարուղիկոսարան ըսուած տեղը մինչեւ հիմայ ալ կըցուցընեն Ղուկաս կարուղիկոսին կանգնած շէնքը, որ կիսաւեր տնակ մըն է, եւ հոն կընստին եղեր կարուղիկոսն ու միաբանները :

« Ղուկաս կարուղիկոսը 1754ին վանք մը ու եկեղեցի մը կանգնեց, եւ անունը դրաւ Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ : Եկեղեցին շատ բաւ շինուած ու մաքուր պահուած է. հիմա մէջը դպրոց է մանր տղոց, որ հոն կարդալ գրել ու հաւատոյ վարդապետութիւն կըսովրին : Մէջը իրեք խորանները, իրենց տեղը մնացած են մինչեւ հիմա, եւ Կիրակոս կարուղիկոսին արողը՝ Հալեպ շինուած : Այս արողը փայտէ է՝ վրան փորուածքներով, եւ վրան երկու տող յիշատակարան կայ՝ ոսկեգօծ գրերով :

de la voûte, et entourée d'un mur assez élevé.

« Cette église, la plus ancienne de celles qui existent à Sis, fut bâtie par le roi Héthoum, qui la plaça sous l'invocation de *Sourp-Sarkis* (saint Serge).

« Une autre église, de l'époque roupénienne, placée sous le vocable des SS. Pierre et Paul, est presque entièrement détruite; il n'en reste que l'abside.

« L'église Saint-Jacques est aussi en ruines et complètement abandonnée, bien que les murs et la toiture subsistent encore.

« Enfin, l'église Notre-Dame est des temps modernes, moins le chœur, qui est de l'époque des rois roupéniens; elle a été restaurée il y a peu d'années, et est très-fréquentée par les fidèles.

« Sur une colonne de granit noir, adossée à l'une des parois de la muraille de cet édifice, sont sculptées des croix, et, au-dessus de l'une d'elles, on lit cette inscription :

SAINT CONSTANTIN.

« S'il reste peu de monuments dans la capitale des takhavors, il faut, comme je l'ai dit, en attribuer la cause aux invasions des musulmans, qui dévastèrent Sis à plusieurs reprises. Nous savons, par le témoignage du chanoine d'Oldenbourg, que la ville de Léon II, quoique de peu d'étendue, renfermait de beaux monuments.

« Le premier patriarcat fut d'abord une simple maison, qui, peu à peu, prit des développements. On voit encore dans ce qu'on appelle l'ancien patriarcat, édifice construit par le catholicos Lucas, une mesure en ruines qui servait de demeure au patriarche et à ses moines.

« En 1734, le patriarche Ghougas ou Lucas éleva un monastère et une église, qu'il dédia à saint Grégoire l'Illuminateur. L'église, qui est fort bien construite et assez bien entretenue, a été transformée en école, où de jeunes Arméniens vont apprendre les éléments de leur langue et les préceptes de leur religion; on a laissé dans l'intérieur, et à la place qu'ils occupaient dès l'origine, les trois autels et le siège patriarcal fait à Alep pour le catholicos Guiragos. Le siège, en bois sculpté, est orné d'une légende en deux lignes, dont les lettres sont rehaussées d'or.

« Ղուկաս կաթողիկոսին գերեզմանը այս եկեղեցւոյն մէջ՝ աշակողմեան խորանին առջեւն է. տապանը եռանկիւնաձեւ ճերմակ մարմարիոն է, եւ երկու կողմը երկերկու տող տապանագիր ունի բոլորգիր. տողերուն մէջտեղը փորագրուած են կաթողիկոսական բազմ ու զաւագանը: Իսկ տապանագիրն ասիկայ է.

ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ԶԱՅՈՑ ՍՐԲԱԶԱՆ ԿԻԼԻԿԻՅԻ ՎԵՀԱՊԵՏ ՏԷՐ ՂՈՒԿԱՍ ԿԱԹՈՒԴԻԿՈՍԻՆ, ՈՐ ԵՒ ՀԱՆԳԵԱՒ ՄԵՐ ԹՎԻՆ ՌՃԶԶ (1757) ՎԵՅ ՈՒ ՔՈԱՆ ԱՄՄԵԱՆ (յունփարի) ՕՐ ՇԱԲԱԹՈՒ ԵՐԵՔՆ:

Եկեղեցւոյն բակին մէջ երկայնաձեւ քառակուսի պատ մը կայ քարէ՝ մէկ կանգուն բարձրութեամբ, դիմացն ալ ինը հասն նեղ նեղ խորշեր, որ Սասյ կաթողիկոսաց հին դամբարանն է եղեր: Քառակուսիին մէջ իրեք տապան միայն կայ՝ ճերմակ բազով ու զաւագանով: Այն տապաններէն մեկուն մէջ քաղուած է Յովնանեսու Ե, որ կաթողիկոսական արժող նստաւ մէյմը 1719էն մինչեւ 1727, մէյմալ 1750էն մինչեւ 1754. Երկրորդին մէջ Միքայէլ, Ղուկաս կաթողիկոսին եղբայրը, որ նստաւ 1757էն 1757. Երրորդին մէջ Թեոդորոս Գ, որ նստաւ 1784էն մինչեւ 1808:

« Անաւասիկ անոնց տապանագիրները.

* ԱՅՍ Է ՏԱՊԱՆ ՅՈՀԱՆՆԻՍԻՆ ԿԻԼԻԿԻՈՑ ԿԱԹՈՒԴԻԿՈՍԻՆ, ԷՐ Ի ԳԵՂՁԷՆ ԿՈԶԵԱԼ ՀԱՃԻՆ, ՈՐ ԵՒ ՀԱՆԳԵԱՒ Ի ԹՎԱԿԱՆԻՆ ՀԱԶԱՐ ՀԱՐԻՐ ԵՐԹԱՆԱՍԻՆ Ի ՅԱՄՄԵԱՆՆ ԳԵԿՏԵՄԲԵՐԻՆ:

* ՅԱՅՍ ՏԱՊԱՆԸՍ ԿԱՑ ԵԳԵԱԼ ՏԷՐ ՄԻՔԱՅԷԼ ՄԵՐ ԸՆՏՐԵԱԼ, ՍԱ ՎՍԵՄՍԳՈՅՆ ՎԵՐԱԲԵՐԵԱԼ ՅՈՒՍԵԿԱՆ Է ՎԵՐԱԿՈԶԵԱԼ, ԹՎՈՅՍ ՀԱԶԱՐ ԵՒ ԵՐԿՀԱՐԻՐ Է ՀԱՆԳՍՏԻ Ի ՏԷՐ ՀԱՆԳԵԱԼ:

* Է ԱՅՍ ՏԱՊԱՆ ԱՄԲԻՐ ՎԵՀԻ ԹԷՈԴՈՐՈՍ ԿԱԹՈՒԴԻԿՈՍԻ ՈՐ Ի ԶԱՐՄԷ ԱԶԱՊԱՀԻ ԸՆՏՐԵԱԼ ԲԻՐՈՒՅ ՈՐ Ի ՄԱՐՄՆԻ, ՍԱ ԲԱԶՈՒՄ ԶԱՆՍ ՅԱՆԶԻՆ ԿԱԼԵԱԼ ՆՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆ ՍՐԲՈՑ ԳԱՀԻ, ԱՅԼ ԵՒ ԲԱՐԻ ՎԱՐՈՒՔ ՓՈՅԼԻ ՊԱՅՄԱՌՓՈՅԼ ԳԵՐ ՔԱՆ (գարիի) ՀԱՆԳԵԱՒ ԹՎՈՅՍ ՀԱԶԱՐ ՀՆԳԻ ԵՒ ԵՐԿՀԱՐԻՐ ԸՆԳ ՔԱՌԱՍՆԻ:

« Աջապա՛ կամ Աջպաճ կրտսին սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին աչք պահողները, որ Սսեցի Ղուկաս կաթողիկոսին ցեղն է. եւ իրեն յաշորդող ամեն կաթողիկոսներն ալ այն ցեղէն են,

« La tombe du patriarche Lucas se voit dans cette église devant l'autel de droite: c'est un monument prismatique, en marbre blanc, portant de chaque côté une inscription de deux lignes en caractères arméniens minuscules enchevêtrés. Entre les légendes, dont la transcription est ci-après, sont sculptés la mitre et le bâton patriarcal:

CECI EST LE TOMBEAU DU CATHOLICOS DOM LUCAS, CHEF SUPRÊME DES ARMÉNIENS, QUI MOURUT DANS LA GRANDE ÈRE 1186, LE 26 DU MOIS DE (janvier), ET LE TROISIÈME JOUR DE LA SEMAINE.

« Dans une cour que l'on traverse avant d'entrer dans l'église, on remarque un carré long de pierres dures, haut d'environ un mètre, et ayant sur le devant neuf niches très-étroites: c'est l'ancienne sépulture des patriarches de Sis. Elle ne renferme que trois dalles en marbre blanc, avec inscriptions, et ornées de la mitre et du bâton patriarcal; ces dalles couvrent les tombes des catholicos Jean V, qui siégea de 1719 à 1727, et de 1730 à 1734; de Mikaël, frère de Lucas, qui administra de 1737 à 1757, et de Thoros III (Théodore), qui occupa le siège patriarcal de 1784 à 1808.

« Voici la traduction des inscriptions de ces tombeaux:

CECI EST LE TOMBEAU DE JEAN, PATRIARCHE DE LA CILICIE: IL ÉTAIT DU VILLAGE D'HATCHIN. IL MOURUT L'ANNÉE 1170 DE L'ÈRE (arménienne), AU MOIS DE DÉCEMBRE.

DANS CE TOMBEAU REPOSE LE SEIGNEUR MIKHAEL, LE GRAND ÉLU, QUI FUT SURNOMMÉ SUBLIME, ADMIRABLE, DESIRABLE. IL EST MORT EN PAIX DANS LE SEIGNEUR, L'AN DE L'ÈRE (arménienne) 1200.

CECI EST LE TOMBEAU DU SAINT CATHOLICOS THÉODORE, QUI EST DE LA RACE D'ATCHABAH, CHOISI ENTRE MILLE. IL FIT DE NOMBREUX EFFORTS POUR RESTAURER LE SAINT-SIÈGE, ET BRILLA PAR SES QUALITÉS ÉMINENTES. IL MOURUT L'AN DE L'ÈRE (arménienne) MIL DEUX CENT QUARANTE-CINQ.

« Les *Atchabah*, ou plutôt *Atchban*, sont les conservateurs de la dextre de saint Grégoire. On donne ce nom à la famille du patriarche Lucas, qui était de Sis; et les patriarches qui se sont succédé depuis

ու Կիլիկիոյ կաթողիկոսները անկեց միայն կրնան ըլլալ :

« Հիմակուան կաթողիկոսարանը Կիրակոս կաթողիկոսին ատենը շինուած է՝ Ռուբինեան քաղաքաց դարպասին տեղը, եւ անոնց պաշտին քարերովը : Վանքին չորս դին հաստ պարիսպ մը քաշուած է եռանկիւնի ձեւով . իսկ մէջը այլ եւ այլ շէնքեր կան՝ անկանոն եւ անոճ կերպով կանգնուած :

« Կաթողիկոսին բնակարանը փայտաշէն պատշգամ կամ վերնատուն մըն է որ քաղաքին վրայ կընայի : Անկեց այ բարձր ուրիշ վերնատուն մը կայ՝ ընդարձակ դահլիճով՝ որ խորհրդարան է, եւ կաթողիկոսը հոն կընդունի օտարականները :

« Վանքին երեսելի շէնքը եկեղեցին է, որ աղէկ այ հոգացուած է : դասը հին է, բայց մնացած կտորը նոր . վասն զի Կիրակոսի ատենը սկսեր է շինուիլ ու լմրեցեր է 1810ին : Գլխաւոր դրանը վրայ այս արձանագիրը կայ ոտանաւոր .

ԳՈՒՌՆ ԵՄ ՄՏԵՅ Ի ԼՈՅՍ ՎԵՐԻՆ,
ԼՈՒՍՈՅ ՓԱՌԱՅ ԻՌՈՆԱՐԱՅԻՆ,
ՁԻ ԱՍՏ ԻՌՈՆԻ ՄԱՔՈՒՐ ԳԻՆԻՆ,
ԼԻՆԻ ՁԵՆՈՒՄՆ ԱՆՄԱՀ ԳԱՌԻՆ,
ՀԱՍՏԵՏԵԼՈՅ ՍԵԱՄԲ ՇՆՈՐՀԻՆ
ՆՈՐ ԿԱՌՈՒՅՏԵԼՈՅ ԲՈՂՈՐՈՎԻՆ,
ԹԷ ԵՍ ԹԷ ՇԷՆՍ ԱՐԳԵԱՄԲ ՎԵՀԻՆ,
ՀԻՄՆԵՏԵԼՈՅ Ի ԲԱՆ ՎԵՐԻՆ,
ՏԷՐ ԿԻՐԱԿՈՍ ՍՐԲԱԶԱՆԻՆ
ԵՒ ՀՈԳԵԼԻՅ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ :

Ի ԹՈՒՐՆ ՀԱՅՈՅ ՌՄԾԹ ՄԱՅԻՍ Ժ. ՕՐՆ,
ՍՈՒՐԲ ՇԵՆՈՒԱԾՍ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆԻ,
ԵՒ ԱՅԼ ՍԵՆԵԱԿՍ ԸՆԳ ՊԱՐՍՊԻ,
ՄԵԾԱԻ ԶԱՆԻՆ ԿԱՍԱՐՈՂԻ
Ի ՀԱՅՈՅ ԳՐՈՅՆ ԹՈՒԱՀԱՇՈՒԻ,
ԱՅՍԲԱՆ ԱՄՕԳ ԱՇԵԱՏՈՂԻ
ԱՐԲԱԶԱՆ ՓՈՒԱՆՈՐԳԻ
ԸՆՏԻՐ ՎԵՀԻՍ ԿԻՐԱԿՈՍ,
ՏԷՐ ԵՂԻՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ,
ՈՐ Է ՏԵՂԵԱԻ ԻՌԲԵՐԳԱՅԻ.
ՅԻՇԵԼ ԶԱՆՈՒՆՆ Է ԱՐԺԱՆԻ :

« Եկեղեցւոյն մէջ, մտնողին ձախ դին Կիրակոս կաթողիկոսին գերեզմանը կայ, որ 1825ին Խոզան օղլուի բռնութենէն ազատիլ ուզելուն համար բունաւորուեցաւ ու մնաւ : Տապաւը ամենապարզ է ու վրան գրուածք այլ չունի : Կաթողիկոսին արձողը ձեւմակ մարմարիոնէ է՝ Կոստանդնու-

appartiennent tous à cette famille, qui, seule, a le privilège de donner des catholicos à l'Eglise arménienne de la Cilicie.

« Le monastère où réside actuellement le patriarche fut construit sous le catholicosat de Guiragos, sur l'emplacement du Tarbas, et avec les matériaux de l'ancien palais des Roupéniens. Ce couvent, qui occupe une assez grande étendue, est entouré d'une forte muraille affectant la forme triangulaire; diverses constructions y ont été élevées sans ordre, sans goût ni méthode.

« Dans un kiosque en bois dominant la ville est l'appartement qu'occupe le patriarche. Sur un point plus élevé est un autre kiosque, qui renferme une vaste salle servant de chambre du conseil; c'est dans cette pièce que le patriarche donne audience aux étrangers.

« L'église, qui est entretenue avec soin, est la seule construction remarquable du monastère; le chœur est antique, tandis que le reste de l'édifice est une construction moderne, fondée par le patriarche Guiragos, et achevée en 1810. La porte principale est surmontée d'une inscription en vers rimés, dont je donne ici le texte et la traduction :

JE SUIS LA PORTE QUI DONNE ENTRÉE A LA LUMIÈRE CÉLESTE,
AU BANQUET DE LA LUMIÈRE DE GLOIRE,
CAR ICI SE VERSE LE VIN SACRÉ
ET SE FAIT L'IMMOLATION DE L'AGNEAU IMMORTEL,
DU TEMPLE APPUYÉ SUR LA COLONNE DE GRACE,
NOUVELLEMENT ÉLEVÉE ;
MOI (la porte) ET MON ÉDIFICE (l'Eglise),
NOUS AVONS ÉTÉ ÉLEVÉS AUX FRAIS DU SEIGNEUR GUIRAGOS,
PATRIARCHE SUBLIME, QUI S'APPUYE SUR LA PAROLE CÉLESTE,
TRÈS-PIEUX ET REMPLI DE L'ESPRIT-SAINT.

DANS L'ANNÉE DE L'ÈRE ARMÉNIENNE 1259, LE 10 MAI,
CE SAINT ÉDIFICE A ÉTÉ ÉLEVÉ,
AINSI QUE LES CONSTRUCTIONS ET LE MUR D'ENCEINTE,
PAR LES EFFORTS EXTRÊMES DE CELUI QUI A FAIT CETTE ŒUVRE
DANS L'ÈRE CI-DESSUS EXPRIMÉE,
PAR LES SOINS DE CELUI QUI A TRAVAILLÉ UN GRAND NOMBRE
D'ANNÉES,
LE ZÉLÉ VICAIRE DU SUBLIME ET ILLUSTRE GUIRAGOS,
SEIGNEUR ELIE, EVÊQUE, ORIGINAIRE DE KHARPERT,
DONT LE NOM MÉRITE D'ÊTRE RAPPELÉ (dans les prières).

« Dans l'intérieur de ce monument, on remarque, à gauche en entrant, la tombe du patriarche Guiragos, que le chef de la montagne de Kussan fit empoisonner en 1825, pour avoir cherché à se soustraire à son autorité. C'est un sarcophage d'une extrême simplicité et sans inscription. On voit, dans

պօլսէն եկող հայ բանուորներու ձեռքով շինուած ի Սիս : Թիւրքմեններուն արծաքսիլութիւնը չգրգռելու մտքով, խորանին զարդերը անշուք ու տգեղ են. նոյն վախճանաւ եկեղեցւոյն գանձն այ Լուսաւորչայ խորանին ձախ կողմը փոքրիկ մատրան մը մէջ զգուշութեամբ պահուած է :

« Լուսաւորչայ մատրանը մէջ շատ մը մասունքներ կան որ մեծ յարգ ունին Կիլիկեցի Հայոց առջեւը. անոր համար այ որ կարողիկոսական արժոյն օրինաւորութիւնը կերպով մը անոնց վրայ հաստատուած է : Գլխաւոր մասունքներն են սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, սրբոյն Նիկողայոսի, սրբոյն Սեղբեսարոսի եւ Պարսամայ ձգնաւորին աշերը :

« Սրբոյն Գրիգորի աջը Սսայ գանձարանին ամենէն նշանաւոր մասունքն է, յունական ոճով քանդակած արծրքէ աջի մը մէջ, եւ ցուցամատին վրայ զմրուխտէ մատնի մը ունի. կերտնայ քէ ատենով ոսկեգօծ է եղեր :

« Սրբոյն Նիկողայոսի Չմիւռնոյ հայրապետին աջն այ արծրքէ աջի մը մէջ է, բայց շէնքը առաջինին չափ զարդարուն չէ : Սրբոյն Սեղբեսարոսինն այ նոյնպէս :

« Իսկ Պարսամ ձգնաւորինը դիպակներով պատած ու արծրքէ ձուածն տփի մը մէջ դրուած է : Այս չորս մասունքները քափժու արծրքէ սնտուկի մը մէջ են որ այլ եւ այլ բարակ բանուածքներով այ զարդարուած է :

« Միաբաններուն ցուցուցած մէկ ուրիշ հետքիւնն այ Յավոր կարողիկոսին եմփորոնն է՝ Հայեպ շինուած. ծայրերուն վրայ ոսկեքիլ գրերով այս յիշատակարանը կայ .

ԿԱԶՄԵՅՅԱՒ Ի ԹՎԱԿԱՆԵՍ ՄԵՐՈՒՄ ՈՒ ԵՒ ԶԳ (685)

ԱՄԻՆ .

ԱՍՏՈՒԱՅ՝ ՈՂՈՐՄԻ ԱՍԵՅԷՔ ԱՇԻՍՏՈՂԱՅ ՍՈՐԻՆ .

ԱՄԷՆ :

ՆԿԱՐԵՅՅԱՒ ԷՄԲՈՐՈՆՍ Ի ՔԱՂԱԲՆ Ի ՀԱՍԱՊ

Ի ՎԱՅԵՆՈՒՄՆ ՏԷՐ ՅԱԿՈՐ ՔԱԶ ՐԱՐՈՒՆԱՊԵՏՆԻՆ .

ԶՈՐ ՏԷՐ ԱՍՏՈՒԱՅ՝ ՄԵՐ ԲԱՐՈՎ ՎԱՅԵԼԵԼ ՏԱՅԷ .

ԱՄԷՆ :

« Այս եմփորոնը Հռոմկայէն Սիս բերուած է ժԳ դարուն վերջերը, եւ կարողիկոսները զգուշութեամբ կրպանեն, վասն զի կարծեն քէ սրբոյն Ներսէսի Շնորհալոյն եմփորոնն է. բայց

le cœur, le siège patriarcal en marbre blanc, fait à Sis, par des ouvriers arméniens venus de Constantinople. Pour ne pas tenter la cupidité des chefs turkomans, l'autel a été garni d'ornements d'assez mauvais goût et sans valeur. Dans le même but, le trésor de l'église a été renfermé et caché avec soin dans une petite chapelle à gauche de l'autel de saint Grégoire l'Illuminateur.

« Les moines conservent dans la chapelle de saint Grégoire plusieurs reliques, auxquelles les Arméniens de la Cilicie attachent un grand prix, et qui sont pour eux d'un immense intérêt, en ce qu'elles constituent la légitimité du siège patriarcal. Les principales sont les dextres de saint Grégoire Loussavoritch, de saint Nicolas, de saint Sylvestre, et le bras de l'ermite Barsame.

« La dextre de saint Grégoire est assurément la relique la plus importante de l'église arménienne de Sis; elle est renfermée dans un bras d'argent, sculpté dans le style byzantin, avec un anneau soudé à l'index et orné d'une émeraude; on y remarque des traces de dorures.

« La dextre de saint Nicolas, patriarche grec de Smyrne, est aussi conservée dans un bras en argent, mais d'un travail plus simple que le premier. Le bras de saint Sylvestre est enfermé comme les deux précédentes reliques.

« La main de l'ermite Barsame, enveloppée d'étoffes, est conservée dans une boîte de forme ovale, en argent. Ces quatre reliques sont placées dans une chässe en argent massif, ornée d'arabesques ciselées.

« Les moines conservent et montrent une autre relique: c'est le pallium du patriarche Agop, fait à Alep, et sur les extrémités duquel on lit deux inscriptions en lettres brodées d'or, et que voici :

A ÉTÉ FAIT L'ANNÉE 683 DE NOTRE ÈRE.

DITES : DIEU FASSE MISÉRICORDE A CELUI QUI A FAIT
CE PALLIUM. AMEN !

CE PALLIUM A ÉTÉ DESSINÉ DANS LA BELLE VILLE D'ALEP,
A L'USAGE DU SEIGNEUR JACQUES, SAVANT DOCTEUR,
AUQUEL DIEU ACCORDE DE S'EN BIEN SERVIR.
AMEN !

« Ce pallium fut apporté de Roum-Kalé à Sis, à la fin du XIIIe siècle, et les patriarches le conservent avec soin, parce qu'ils croient qu'il a appartenu à saint Nersès Schnorhali, dont le patriarcat est anté-

անիկայ Ֆակոբ Գիտնական կաթողիկոսին հարիւր տարի առաջ էր :

« Եկեղեցւոյն զանձատանը մէջ պահուած են նաեւ երկու արժարապատ աւետարան . մեկը մագաղաթի վրայ է՝ քառածայ, Լեւոն Ե քազաւորին օրերը՝ Հայոց 226 (782) (1555) բուին գրուած Զորովանքին մէջ . մեկայը միածայ՝ նոյնպէս մագաղաթէ, Կոստանդին Գ քազաւորին առենը գրուած՝ 217 բուին (794) (1545) :

« Միարանները շատ զգուշութեամբ կրպանեն այն երկու աւետարանները, մանաւանդ երկրորդը, որ մտքերնին դրած են քէ Լեւոն Բ քազաւորին ձեռքովը գրուած է :

« Դարձեայ, վանքի զանձատան մեկ մեծ գարդն այ՛ իր արժեքին համար՝ է մեռոն եփելու անօրը՝ գմբեթաձեւ տապանակի մը մէջ դրած, բոլորն այ զուտ արծաթ . այս անօրը՝ Տիւգեանց ազգատոնմին ընծան է Կոստանդնուպոլսէն եկած :

« Շատ մը սկիհ, սրբատուփ եւ ուրիշ սպասներ այ կան որ նոր են ու Պօլսոյ, Զմիւռնիոյ եւ Հայեպի արուեստաւորաց շէնքեր, եւ մասնաւոր կատարելութիւն մը չունին :

« Սսայ վանքին մէջ գրատուն մըն այ կայ, ուր ձեռագիր եւ տպագիր գրքերը խորշերուն մէջ իրարու վրայ դիզուած են . այն գրատունը մտնելու հրամանը շատ դժուարութեամբ տուա ինձի կաթողիկոսը, բնելով քէ անոր դուռը տարին մէյմը միայն կը բացուի :

« Գրատանը մէջ հարիւր քառասունհինգ կտոր ձեռագիր կայ, երկու հարիւր յիսուն հատոր այ տպագիր . բոլորն այ եկեղեցական գրքեր : Ձեռագիրները նոր են, ու ժՁ դարին աւելի հնութիւն ունեցող չկայ . հիները ցրուեր են Յոպպէ, Կոստանդնուպոլսիս, Էջմիածին, եւ այլն : »

Պ. Լանկուան հոս Սսայ վանքին 145 կտոր ձեռագրաց ցանկը կը ղնէ . բայց մենք անոր մէջ երեսելի գրուածք մը չենք տեսներ բաց ի Ոսկերեանի մեկնութենէն չօրէքտասան քրքոցն Պօղոսի : Յետոյ կաթողիկոսին իրաւասութեանը վրայ խօսելով կըսէ .

« Սսայ կաթողիկոսին իշխանութեանը տակն են Ստանայի, Մարաշի, Հայեպի ու Կիպրոսի բղէշխոսութիւնները, ուր յիսունութեք եկեղեցի ու չորս վանք կայ . քեպտա եւ իր բնակած եր-

rier d'un siècle à celui de Jacques Ier Kidnagan.

« Deux Evangiles reliés en argent font aussi partie du trésor de l'église. Le premier est un petit in-4° en parchemin, écrit sous Léon V le Jeune, l'an 226 (782 de l'ère arménienne), au couvent de Tsorovank. L'autre est un in-folio, aussi en parchemin, écrit sous le roi Constantin IV (Lusignan), l'an 227 (794).

« Les moines conservent précieusement ces deux Evangiles, mais surtout le dernier, qu'ils croient avoir été écrit de la main du roi Léon II.

« Enfin, le principal ornement du trésor du couvent, comme valeur intrinsèque, est le vase des huiles saintes, renfermé dans un tabernacle surmonté d'une coupole, le tout en argent massif doré. Ce tabernacle provient d'un don fait au monastère par la famille Duz-Oglou, de Constantinople.

« Je ne décrirai pas les calices, ciboires et autres vases de l'église, qui sont modernes et proviennent des fabriques de Constantinople, de Smyrne ou d'Alep, et qui, d'ailleurs, n'ont rien de remarquable.

« Le monastère de Sis possède une bibliothèque, qui se compose de manuscrits et d'imprimés, entassés sur des rayons et sans ordre, dans une salle dont le patriarche hésita longtemps à me livrer l'entrée, sous le prétexte qu'on ne devait en ouvrir la porte qu'une fois l'an.

« La bibliothèque renferme cent quarante-cinq manuscrits, et seulement deux cent cinquante volumes imprimés : ce sont des livres liturgiques sans importance. Les manuscrits sont modernes et ne remontent pas au delà du xvie siècle ; les anciens ont été dispersés, tant à Jaffa qu'à Constantinople et à Edchmiadzin, etc. »

M. Langlois donne ici le catalogue des cent quarante-cinq manuscrits que possède le monastère de Sis. Nous n'y voyons rien de remarquable, excepté le *Commentaire sur les Epîtres de saint Paul*, par saint Jean Chrysostome. Il parle ensuite de la juridiction du patriarche de Sis :

« Quoique formant en quelque sorte une enclave chrétienne dans les possessions de Khozan-Oglou, la juridiction du patriarche de Sis s'étend, dit-il, sur les pachaliks d'Adana, de Marach, d'Alep et de

կիրը բոլորովին Խոզան օղլուին՝ ձեռքն է :

« Սնաւասիկ Սսայ կաթողիկոսին իրաւասութեան տակն եղած բղէշխութեանց ցուցակը .

ԱՏԱՆԱՆ .	Տուն.	Եկեղեցի.	Վանք.
Սիս	200	3	1
Ատանա	800	4	»
Տարսոն	100	1	»
Կեաւոր տաղը (գաւառ).	50	»	»
ՄԱՐԱՇ .			
Ֆուռնուզ	600	7	1
Հաճին	5,000	5	1
Մարաշ	700	6	»
Զէյթուն (գաւառ)	3,000	9	1
ՀԱԼԷՊ .			
Անքապ	1,200	6	»
Հալէպ	200	2	»
Անտիոք	900	10	»
Քիլիս	150	1	»
ԿԻՊՐՈՍ	400	1	»
ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ ՏԵՂԻՔ .			
Սելեւկիա (Սելեֆքե).	10	»	»
Կեսարիա (Կայսերի).	15	»	»
Իկոնիոն (Դոնեա)	20	»	»

« Սսայ կաթողիկոսին եկամուտները կամաւոր տուրքերէ են որ իւրաքանչիւր քաղաքաց եպիսկոպոսները վարդապետներուն ձեռքովը կը ժողովեն կաթողիկոսին իրաւասութեանը տակ գտնուող Հայերէն : Այս տուրքը տարին երկու անգամ կը ժողովուի, ինչպէս որ վանքին հաշիւներէն ալ տեսայ : Հարուստներուն տուածը բաւական առատ է . իսկ աղքատները շատ անգամ մեկ փողէն (փարայէն) աւելի չեն տար . եւ սակայն որովհետեւ այս տուրքը ճիշդ կը վճարուի եւ կաթողիկոսը եօթանասուն հազար ղուրուշ կը ժողովը տարին, անով Խոզան օղլուի Թիւրքմէններուն պահանջմունքները կը կատարէ, վանքին ալ ծախքը կը հոգայ որ շատ բան մը չէ :

« Սսայ վանքին մէջի անձինքը՝ կաթողիկոսէն զատ ասոնք են . երկու արքեպիսկոպոս, մեկ եպիսկոպոս եւ տասուերկու վարդապետ . ասոնց վեցը Զէյթունի ու Հաճինի եկեղեցիները կառավարելու յուղարկուած են : Ատանայի մէջ ուրքը քահանայ կայ, Տարսոնի մէջ երեք, Մսիսի մէջ մեկ, Քիլիք-պօղազին մէջ մեկ : Մարաշի բղէշխութեանը մէջ քահանայինգ քահանայ կայ, իսկ Հալէպի բղէշխութեանը մէջ յիսուն՝ վարդապետներն ալ մեկտեղ առնելով :

Chypre, où l'on compte cinquante-trois églises et quatre monastères.

« Voici le tableau de la juridiction du catholicosat de Sis sur les pachaliks que je viens de citer :

ADANA.	Maisons.	Eglises.	Couvents.
Sis	200	3	1
Adana	800	4	»
Tarsous	100	1	»
Guiawour-Dagh (District de).	50	»	»
MARACH.			
Fournous	600	7	1
Hadjin	5,000	3	1
Marach	700	6	»
Zeithoun (District de)	3,000	9	1
ALEP.			
Aintab	1,200	6	»
Alep	200	5	»
Antioche	900	10	»
Kilis	150	1	»
CHYPRE	400	1	»
DIVERS.			
Selefké	10	»	»
Césarée	15	»	»
Konieh	20	»	»

« Les revenus du patriarche de Sis consistent en une imposition volontaire que les primats des villes, aidés des vartabeds, prélèvent sur tous les Arméniens qui relèvent de la juridiction du catholicosat. Cette contribution se lève deux fois l'an, ainsi que j'en ai eu la preuve en consultant les registres du couvent. Les familles riches y figurent pour d'assez fortes sommes, tandis que les pauvres ne donnent souvent qu'un para. Cependant, cet impôt se payant très-exactement, le patriarche perçoit chaque année soixante mille piastres du Grand-Seigneur, soit douze mille francs, avec lesquels il satisfait aux exigences des beys turkomans de Khozan-Oglou, et fait face aux dépenses du couvent, qui sont peu considérables.

« Le personnel du monastère de Sis se compose, outre le patriarche, de deux archevêques, d'un évêque, de douze moines, dont six sont détachés dans les monastères de Zeithoun et d'Hadjin, où ils desservent les églises de ces deux villes. On compte huit prêtres à Adana, trois à Tarsous, un à Missis et un autre au *Kulek-Boghaz* (Portes de Cilicie). Le pachalik de Marach compte vingt-cinq prêtres; celui d'Alep, le double, y compris les prélats.

« Կաթողիկոսին սովորական հագուստը երկայն վերարկու մըն է մթնագոյն՝ մեջը մուշտակ պատած . գլուխն ալ մեծկակ փաթթոց մը ունի կապտագոյն : եկեղեցական հանդեսներու ատեն ձեռքը արծրքէ բարձր գաւազան մը կը բռնէ, գլուխն ալ արծրքէ սաղաւարտ մը որ կայսերական քազի ձեւով է :

« Հիմակուան կաթողիկոսն է Միքայէլ Բ, որ Սիս ծնած ու 1832 ին յաջորդած է Եփրեմ Բ կաթողիկոսին . ուրսուն տարին անցուցած ծերունի մըն է, եւ հոգեւորական գործերը յանձնած է Գեր. Կիրակոս արքեպիսկոպոսին : Ասիկայ Միքայէլին ազգականն է եւ յաջորդը պիտի ըլլայ . սիրելի է Հայոց, եւ միանգամայն ինքնագլուխ պէյերուն հետ կը ջանայ աղէկ վարուիլ՝ որպէս զի նոր նոր նեղութիւններ չտան կաթողիկոսին, միաբաններուն եւ իրենց հարկատու Հայերուն որ այնպիսի հարստամարութեանց դէմ կենալու ջախքով քազմարիւ չեն : »

Պարոն Լանկուային տուած տեղեկութեանցը մէջ քեպտո յայտնի է քանի մը բանի ճիշդ չըլլալը, բայց մենք առ այժմ հարկ համարեցանք այսչափով զոն ըլլալ, մինչեւ որ Սոսայ կաթողիկոսարանէն ուղղակի սպասուած տեղեկութիւնները ձեռքերնիս հասնին, եւ հրատարակենք : Միայն քե այժմէն կը փութանք մեկ սխալը ուղղելու, ըստ սիրալիր ազդարարութեան Սոսայ Սրբազան Կաթողիկոսին փոխանորդ Գերապատիւ Տեառն Յովհաննու Արքեպիսկոպոսի . այսինքն քե Խոզան օղլուին մականունն է *Չատըրճը Մեհեմետ Աղա*, եւ ոչ *Գատըրճը*, ինչպէս որ Պարոն Լանկուան դրած էր :

Գարձեալ յայտնի է որ այժմու սրբազան Կաթողիկոսը Տէր Կիրակոսն է, որուն խոհական, աջալուրջ եւ ազգասէր կառավարութենէն մեծամեծ յոյսեր կան յառաջադիմութեան ազգիս որ ի Կիլիկիա :

« Le costume habituel du patriarche consiste en une longue robe brune flottante doublée de fourrures et en un large turban bleu. Dans les cérémonies religieuses, il tient un long bâton en argent; sa tiare, du même métal, a la forme d'une couronne impériale.

« Le patriarche actuel se nomme Michel II; il est né à Sis, et a succédé en 1832 à Ephrem II. C'est un vieillard plus qu'octogénaire. Il laisse le soin des affaires spirituelles à un archevêque, monseigneur Guiragos, son parent, qui doit lui succéder sur le siège patriarcal, et qui, tout en se faisant aimer de la nation arménienne, cherche à entretenir des relations de bon voisinage avec les beys indépendants, toujours disposés à faire subir de nouvelles avanies au patriarche, à ses moines et aux Arméniens leurs vassaux, trop peu nombreux pour opposer la moindre résistance à leurs oppresseurs. »

Malgré quelques inexactitudes que nous avons aperçues dans l'article de M. Victor Langlois, nous croyons devoir nous contenter de ces notices, jusqu'à ce que nous ayons reçu celles que nous attendons directement du patriarcat de Sis. Cependant nous nous empressons de corriger ici une des fautes relevées par Sa Grandeur Mgr Ohannès (Jean), archevêque et vicaire du catholicos de Sis; c'est-à-dire que le nom de Khozan-oglou est *Tchaderdji Méhemmed*, et non *Katerdji*, comme l'avait donné M. Langlois.

Il est connu, en outre, que le catholicos actuel est Mgr Guiragos, dont l'administration sage, active et patriotique, fait espérer de grandes prospérités aux Arméniens de la Cilicie.

ՓՈԽՈՒՄՆ ԵՍՍԵՆՅ

ՊԱՐՈՆ ԽԱԶԱՍՐՈՅ ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԵԱՆ.

Այս մեր ազգասեր, բազմամուտ, բարերարոյ եւ ազնիւ բարեկամին մահուան գոյժը այնչափ աւելի տրտմութեամբ լցուց մեր սիրտը՝ որչափ որ մօտերս ի Փարիզ եւ ապա ի Կոստանդնուպօլիս գտնուած ժամանակը մասնաւոր կերպով մը իր մտերիմ բարեկամութեան արդիւնքը վայելեր էինք նաեւ մենք Սմազարոյս ծաղկելուն, ազգային Արեւելեան վարժարանին հաստատուելուն, եւ մեր ամենայն ձեռնարկութեանց յաջողելուն մէջ : Այսպիսի մեծ կորստեան մը վրայ զմեզ մխիթարողը աստուածային ամենասուրբ կամքն է. բայց ոչ սակաւ սփոփանք եղաւ մեր ցաւագնեալ սրտին նաեւ հետագայ ներբողական գրուածքը՝ որ հանճարեղ մտքի եւ զգայուն սրտի մը բնական եւ պերճախօս բոլորումն է, եւ զոր ամենայն սիրով եւ փութով կընրատարակենք (առանց ամենեւին փոփոխութիւն մը ընելու եւ ոչ իսկ ուղղագրութեանը մէջ) իբրեւ գեղեցիկ արձան յիշատակի ճշմարիտ բարեկամութեան հեղինակին առ հանգուցեալ բարեկամն մեր :

Քանի մ'օր կայ, բարեկամներու շատոր խումբ մը լռիկ մընջիկ ի գերեզման կ'ուղարկուորէր դագաղ մը... սեւարոյր բողով : Հեծկըլտուրներ ու հառաջանքներ կ'ընդհատէին մերք ընդ մերք բազմութեան խոր լռութիւնն ու կը խառնվէին քահանայից ու Էրգեցիկ մանկըտոյն դամբանական տխուր Էղանակներուն :

Ո՞վ էր անի որ դագաղին մէջ ստակած՝ իր շուրջը կը ժողվէր իր բարեկամներէն անոնք որ կըրցած էին իմանալ իր մահին սեւ լուրը : Ոչ որ այն յուղարկուորութեան տոնն արտասանել կ'իշխէր զայն անունը մանաւանդ որ այն յանկարծահաս սարսափելի հարւածին տակ ճընշված՝ սըրտատպատառ կային ամենքն, իբր անշունչ : Եւ ո՞վ արդէօք կ'իշխէ հարցնել առջիբէրան, էբբ ճամբան յուղարկուորութիւն մը հանդիպի, բէ ո՞վ է այն մարդն որ դագաղին մէջ կը պատկի : Ով կ'ըլլայ ըլլայ. ամեն մարդ, ծանօթ ու անծանօթ, պատկառանօթ կանկ կ'առնեն այն դագաղին առջեւ եւ յարգական կեցվածքով կը բարեւեն այն մեռելն որ մնրդ ան ալ մեզի պէս՝ այս աշխարհէս անցաւ, օրեր տեսաւ : Է որ զըսարբ՝ Է որ դժբախտ, կենցաղ մ'ունեցաւ քիչ-շատ մերիկին նման, եւ որ ալ այժմիկ մեկ աշխարհէն ի միւսն անցած է : Սակայն այս հանապա-

գօր պատահած մահերուն մէջ, այն անհատնում մարդերուն մէջ որոնք ուշ կամ կանուխ իրենց օրը կը վըճարեն, էրբեմն ալ անանկներ կը պատահին, որոնց կեանքը՝ գրեթէ ուրիշ շատերու ալ կեանքն էր, որոնց վարքը՝ ուրիշ շատերու ալ վարքը, եւ որոնց մտածութիւնը՝ ուրիշ շատերու ալ մտածութիւնն էր Էղած, որոնց արեւը վերջապէս՝ ուրիշներու վրա ալ կը ցոյանար, եւ էրբեմն իսկ բովանդակ ազգի մը վրա :

Ասանկներէն մեկն էր անն Պարոն Խաչատուր Պարտիզպան, որի վերջին մնացորդաց յետին պատիւն ու մեծարանքը կ'ընծայվէր, այս տարի լուսիսի 20 Էրորդ օրը :

Դնք՝ որ գուցէ արհամարհոտ քըմծիծաղ մը կը ճգէր սոյն անունը լսելով, տղայական ջափազանցութեան մը տաղով մեր այս խօսքերը. դնք՝ որ ձեր անբառամները մարմարին մաստոյներու համար կը պահէր. դնք՝ որ ձեր բանաստեղծական յանգերը ոսկի դափնիներու միայն սեպհականած էր, դուք չ'էր կրնար զգալ ինչ որ զգացին անոնք որ ըզՊարտիզպան կը ճանչէին, որ անոր ըրած ազգային բարիքները զիտէին, եւ որ անոր զըլխի ու սըրտի ազնւական կիրքերը փառքերէ, պատիւներէ ու ոսկի պսակներէ վեր կը համարէին : Անի որ սոյն տողերս կը գրէ՝ այն այժմիկ, ցաւագին սըրտով, անոր կեանքին վերջին մասին վկայ ըլլալով կը գրէ. բարեբաստիկ անձերէն է ինքալոր Պարտիզպանին պատուական բարեկամութեան բարիքները վայելած էն. անոր սըրտին Էն խորին ծալքերը բացված էն իր աչքին առջեւ ու քանի մը տարի անոր հետ գրեթէ մի կեանք անցուցած է մտրով ու զաղափարներով : Ափսոս, ինք՝ զինքն արդէն շատ տկար կը զգայ՝ տարիներով իր աչքին առջեւ ունեցած օրինակը ամենուն աչքին առջեւ ալ զժագրէրու համար :

Պարոն Պարտիզպանին ծնունդն է 1809, Նոյեմբեր 14, Պօսնորի Իսկիստար քաղքին մէջ : Թըւականը միայն կը ցուցնէ բէ մեր ազգին համար խառարի եւ յետին տգիտութեան ժամանակի մը մէջ է ծնած, էրբ ոչ զըսարոց, ոչ զիբբ, ոչ դասատու եւ ոչ իսկ բնաւ ուսման սեր ու յարգ կար ազգին մէջ : Իր խոնարհ ու աղքատիկ ծնունդն ալ կը զըրկէր զինքն անտարակոյս դաստիարակութեան այն ցանցառ միջոցներէն որ կային ալ նէ՝ հարուստներուն էին պահ-

ված: Ի՞նչպէս կըրցաս իր ուսումնասիրութեանն ու մանաւանդ իր բնական կոչումեն յառաջ մղեալ, այն տգիտութեան բանձրամած խաւարներու միջեւէն է. իր նըւաստ վիճակէն, լեզուաց է. գիտութեանց լուսաւոր բէւերու վրա բարձրանալ, է. մինչէս մեր օրերն իսկ, գիտցած լեզուներովը, գիտութիւններովը, գըրական հըմտութիւններովը, պէս պէս ներհուն տեղեկութիւններովը է. մանաւանդ խոհական գըլխովն ու ազնըւական սըրտովը, հագւագիւտ անձերէն մէկն հանդիսանալ ազգիս մէջ: Ասի միշտ նշանաւոր անձերու մենաշնորհն է եղած, է. միայն Աստուած գիտէ յետին նսեմութեան մէջէն ազգի մը լուսաւորութեան բէւարկուներ յարուցնելու գաղտնիքը:

Պարոն Պարտիզպան՝ ազգային գրականութեան ունեցած հըմտութիւններէն գատ, էրոպական բանի մը լեզուներու ալ բաշածանօթ, անոնց մէջ ըստացած էր բնական գիտութեանց հըմտութիւն է. բանակագիտութիւնն (մաթեմաթիք) իր ամէնէն է.էլ սիրած ուսումըն էր, որի մէջ բաշ է. էրեւելիներէն մէկն էդա: Ավստս որ գիտութեանց այս գանագան մասերուն վրա իր էրկասիրութիւնները բազուն մնացած էն, սր մէկն ալ բարեկամներու քով ցիրուցան՝: Սակայն կան անանկ գործեր ալ, որոնք բեպետ յատկապէս իր անունովը ջ՛նն հրատարակված, բայց իր ներշնչելովը, բաշալերելովը, տուած լոյսերովը է. իրմէ բաղված տեղեկութիւններով կամ իր սըրբագրութեամբը գու.խ էլած էն: Իսկ իր արդիւնքը սովնով աւելի մեծ է, որ ազգին մէջ անանկներ յարուցած է ինք իր աշխատութեամբն ու խրախոսանօթը, որ կամաց կամաց կարօղ ըլլան՝ օր մը ազգին այդ պիտայրները լըցնելու:

Ազգին տգիտութեան ու բշուատութեան ատենը, ինք ուսման ձաշակն առած՝ ինք նաեւ պարագու.խ կէցած է այն բարերար մարդոց, որոնք ազգին բըմբած վիճակին մէջ անոր շարժում մը տայու, ուսման սերը ազգայնոց սըրտին մէջ արժարծելու, զըպրոցներու հիմնարկութիւն ընելու, դաստիարակութեան նոր նոր դիւրին մեթօտներ պատրաստելու, պարզ է. ընտել ոճով դասագիրքներ խըմբագըրվելու է. ճըշմարիտ դաստիարակութեան բարիքները ազգին վայելել տայու առաջին պատճառ ու շարժառիք էդած էն: Ի՞նչ կորովի ու հեռատես միտք պետք է, անանկ

ատեն մը ազգին բարգաւաճման միակ ձարը դաստիարակութեան մէջ տեսնելու համար. ինչ էռանդ է. հաստատմտութիւն պետք է ատի ազգին հասկըցնելու համար. սր աստիճան անձնօրացութիւն է. ինչ աներկէսան սիրտ պետք է ամէն տեսակ արգելքներու դիմագրաւ ըլլալու համար. ինչ հայրենասիրութիւն է. անյողողող արիւտութիւն պետք է ամէն տեսակ հալածմանց համբերելու համար: Օ՛հ, էրէ մարդս ներկային մէջ միայն ընկըղմած ըլլար, էրէ անհուն ապագային հասառ ջունենար իր ներսէն, էրէ վերջապէս սահմանաւոր է ժամանակաւոր ըլլային մարդուս ակնկալութիւնները, ինչու առարիւնի մարդը այս աստիճան նահաստակութեան յանձնատու ըլլար, մինչէս զնն ընելու ջափ իր անձը հայրենեաց սիրոյն է. ազգին ապագային համար, ջոր է. ոչ իսկ աջըովը տեսնելու է. միսիրարվելու լոյսն ունի: Եւ լաւ ուշ դրէք. հայրենիք մը որ կայ, հայրենիք մը որ իր վատքին մէջ կըրվայի, սիրելը դիւրին է. իսկ Պարտիզպան՝ այն հայրենեաց նըւիրած էր ջղնքը, որ ընկած էր է. անփառունակ...:

Պարոն Պարտիզպան՝ իր՝ ասպարէզ մտած օրէն իրէն խոչընդոտ ունեցաւ, գըլխաւորապէս՝ ուսմկութեան այն անձոննի գաղափարները, որ իր ատենին տիրօղ գաղափարներն էին: « Ուղղականն ու Սէռականը փոր չը կըշտացնէր, » է. « Շատ կարգալը անհաստատելին կը բերէ, » այս առածները հասարակութեան ոսկըներուն ծուծին մէջ անցած էին. ուսմիկն սպանկ միտքերու հետ ի մի մարմին էդած էր: Այս է. ասոնց նման նախապաշարումները խել հանել անոնց մըտքին մէջէն է. փոխանակ նոր գաղափարներ տընկել, բոլոր հասարակութիւնը յայր այլ փոխել, ուսումնատեսաց ազգ մը ուսումնասեր ընել... այս ինչ էրագ. է. սն էդա. Պարտիզպանին է. իր այն ատենի համախոններուն արդիւնքը: Գարձեալ ուսումնականաց անպատիւ վիճակը, վարժապետի նըւաստացեալ անունը, այն կոյր տգիտութեան ատեն ոչ սակաւ արգելք էին իր ուսումնասեր փափարներուն կատարմանը. զի այնպիսի նըւաստ կարծված վիճակի մը մէջ՝ մարդուս խօսքը ազդեցութիւն ջ՛ու. նենայով՝ արձագանգ ալ ջ՛ունենար, է. անանկով միս միևակ մնացած բոլոր ազգին մէջ, կը նայիս բարե-

1 Կը լուսանք բէ մօտերս ի լոյս ընծայվի իր յօրինած Թըւագիտութեան (առիքմէրիք) մէկ պատուական ու ընդարձակ

դասագիրքը, ինչպէս սպանովցուցին մեզ իր աշկերտներէն մէկ քանին:

կամներդ անգամ կը խնդան վրայ, որոնք ալ կը խընտան վրայ ու կը մեղադրեն քեզ : Եւ ինչ անտանկիլ Բան Է հալածանքներու մեջ սա տեսակ մը հալածանքը, որ Էրբ զուօգտակար գործ մը գործելու սաստիկ համոզումն ու գիտակցութիւնն ունիս, Է նոյն համոզմամբ աշխատած, տըրնած, միտքդ չարքարած, ըղեղդ նեղը լծած, բանկազին ժամերդ Է մինչեւ անգամ առողջութիւնդ անխնայ գնած

քեան պաշտօնով : Առաջները՝ Մայր Եկեղեցոյ ուսումնարանին մեջ, յետոյ Իսկիւտարի շէմարան անունով համբաւեալ ղըպրոցիւն մեջ, Ետերը Պեղիկբաշի Է Իսկիւտարի ղըպրոցներուն մեջ, քէ տնօրէնութեամբ Է քէ իտայերէն կամ Ֆռանկերէն լեզուաց Է քանակագիտութեան ու աշխարհագրական ուսմանց դասատուութեամբ, մեծ Է անճանճի աշխատութիւն ունեցաւ, Է որ մեծ Էս Է՛ շատ անգամ ալ ճրի :

ՊԵՐՈՆ ԻՍՉՍՏՈՒՐ ՊԵՐՏԻՉՊԵՆ
(Փորագրեալ ըստ լուսանկար օրինակին Խ. Պ. Միսաքեան :)

Էս այն բանին համար, կը նայիս ըրածիդ յարգը չՅճանչելով, կ'ելեն ծաղր կ'ընեն քեզ անդին, չըպիտնումարդիկ... :

Երբ ազգը ուսման պիտանութեանը վրա քիչ շատ համոզված էր Է փորձ մ'ընելու Էտեւէ կ'ըլլար, բացված ղըպրոցները մէկէն տեսին ըզՊարտիզպան, դասատուութեան բեմին վրա կամ ներքին նոգաբարձու-

Արդիւնքն ալ իր աշխատութիւնը պսակեց : Լեզուագետ ու բարեկիրք պատանիներ դուրս Էլան այն ղըպրոցներէն Է մինչեւ հիմա պատիւ կ'ընեն ազգին :

Ասանկով Պարոն Պարտիզպան քիչ շատ իր փափաքին հասած կըրնար սեպվիլ. ազգին մեջ որ Է Է շարժում մը կար Է ուսումնասիրութիւնը Էրբալով

կը գարգանար : Իր ըսկըսած գործն այ առաջ տանելու
 Եւ նոյն Եռանդով աշխատելու կարօղ անձեր Էլած
 էին ազգին մէջ : Այն միջոցին ըսկըսաւ իր ճամբոր-
 դութիւնները յ'Եւրոպա, ուր ազգային պատանիներ
 կը տաներ իրենց ծնօղաց ծախարովը, Բարիզի դըպրոց-
 ներուն մէջ զանազան արհեստ Եւ գիտութիւն ուսնե-
 լու : Հոն այ դարձեալ ' առ հասարակ ամէն ազգային
 պատանիներու վրա ունեցած անձնըւեր խնամնե-
 րովը , անխոնջ հրկոզութեամբը ու հայրաբար
 պաշտպանութեամբը , ոչ միայն այն պատանեաց
 ծնօղացը , այլ Եւ Եւրոպացոց այ սերն ու համակրու-
 րիւնը կըրցաւ գրաւել իր վրա :

Բարիզէն դառնալուն ' նյ կարծես բէ յոգնած ,
 ուժարափ Եւ ուրիշներու ցառովը կըշտանարով իր
 դիւրագգած սիրտը հալած մաշած , ձեռնբափ աշ-
 խըրհի գործերէն , առանձնութեան մէջ կ'ուզէր
 բաղվիլ : « Պօլիս դառնալուս բուսական կեանք
 պիտի վարեմ » կը գրէր Բարիզէն , դեռ չը մեկնած :
 Երբ Եկաւ ի Պօլիս , շատ բան կերպարանափոխ եղած
 էր , ազգային շարժումը յետ ընկըրկում մ'ըրած էր .
 ազգին վիճակը հիմնական բարեխառութիւններ կը-
 պահանջէր : Ուստի ազգին հարկեցուցիչ գործերը
 շատ խիցիին դարձեալ զինքն իր հանգիստէն : Ազ-
 գային Ուսումնական խորհուրդին Եւ Ազգային Սահ-
 մանադրական յանձնաժողովին Էն գործունեայ ան-
 դամներէն մեկն Էդաւ , Եւ իր բազմաժամանակեայ
 փորձառութեամբը , սուր դատօղութիւններովը Եւ
 յուսաւոր խորհուրդներովը , մեծ մասնակցութիւն
 ունեցաւ Երկու ժողովներուն ալ աշխատութեանցը մէջ :

Ասանկ անա ' Պարոն Պարտիզպան , իր մարդու
 հասակ ունեցած օրէն մինչէս իր վերջին ժամը , ամէն
 տեսակ գաղտնի բէ յայտնի յարձակմանց ու հալած-
 մանց Ենթակայ ըլլալով Եւ զամենն արհամարհելով ,
 մտադիւր տարաւ ամենն ալ , առանց բնաւ իր շահը
 բընտրուելու , ազգին համար ու ազգին համար միայն
 աշխատելով ' իր ոգեպանիկը միայն խընդրելով Աս-
 տուծմէ , Եւ ուրիշ իր անձնական հոգերը հովին տա-
 լով... : Յիրաւի ' մեծամեծ օգուտներ ալ ունեցան իր
 ազգասէր շանքերը Եւ իր ըսկըսած օրէն մինչէս այսօր
 ազգը բանի մը բոյլ առած կըրնայ սեպվիլ յառաջ-
 դիմութեան ճամբին մէջ :

Ասոնք ըսելով անտարակոյս ըսել չ'ենք ուզէր բէ
 Պարտիզպան ինք մինակ էր այս դժարին գործն
 ի գլուխ հանօղ , ինք մինակ էր ազգին այս շարժումը

հաղորդօղ : ԶՔ. մարդու մը արժանիքին ու յիշա-
 տակին դեմ անիրաւի ջ'է մեր միտքը . գիտենք ու
 կը վկայենք անաջառ որ իր հոգովը վառված ուրիշներ
 ալ կային որ իր շանքերուն կ'ընկերանային Եւ հա-
 մարայլ կ'ընրանային իր մտած ասպարէզին մէջ .
 բայց անոնցմէ որոնք վաղ ընկան ամենակեր մահին
 ճիրանը , որոնք յուսահատ ազգին վիճակին վրա '
 շուտ պաղեցան իրենց Եռանդէն , Եւ կամ Ղուվտի կնոջ
 նման Ետեւնին դառնան , աւաղելով դեռ մօտաւոր
 անցեալը : Պարոն Պարտիզպան չը քաւ , չը վհատե-
 ցաւ , Եւ միշտ ազգային շարժման գլուխն անցած , Եր-
 բէր կանկ ջ'առաւ : Լուսաւորեալ ազգասէր Եւ ճըշմա-
 րիտ յառաջադեմ , Երբէր յոյսին աճին իրէն նեղու-
 րիւն չը պատճառեց , Եւ Երբէր անցեալն աւաղելու Եւ
 ապագայէն Երես դառննելու տկարութիւնը չ'ունե-
 ցաւ : Նոր նոր սերունդներ , նոր պատանիներ , նոր
 գաղափարներով միշտ 'զինքն իրենց համամիտ ու
 գործակից գտին , ուր որ պատանեկութեան ջափա-
 գանց Եռանդը Եւ անփորձ հասակին տհասութիւնը '
 անկարելի կամ արտառոց բաներու ձեռնարկել չը-
 տային 'զիրենք :

Այս աստիճան անձնըւիրում ազգային յառաջդի-
 մութեան , Եւ այսքան աշխատութիւն Եւ այսքան ար-
 դիւնք , ներիք էին արդէօք Պարտիզպանին յիշատա-
 կին համար : Սակայն հոս ջ'էն լնըննար իր առաքի-
 նութիւնները : Իր մեծ հոգին շատ ընդարձակ էր .
 ազգի մը սերը միայն չ'էր կըրնար 'զանի լըցնել :
 Կը սիրէր անի բոլոր մարդկութիւնը Եւ ըզ մարդիկ
 ուրոյն ուրոյն : Վերջին տարիները ամէն բանէ Եւել
 պատմութիւն կարդալու Ետեւէ ընկած Եւ պատմու-
 բեան իմաստասիրութեան մէջէն իր հասուն խելքովը
 առողջ գաղափարներ բաղելով , մարդկային ազգին
 վիճակին բարեխառութեան ու բարոյական Եւ նիւրա-
 կան բարգաւաճման հոգը 'զիր գլուխն ալ կ'ըզբա-
 դեցնէր այս դարին տիեզերական Եւ ազընամիտ
 գլուխներուն հետ : Սակայն մարդկութեան վրա իր
 ունեցած փափաքներուն ու յոյսերուն մէջ ջափասնր '
 Երբէր պատրանաց ըմպանակէն ջ'էր արբած , Եւ
 յանդուգն Երազներով ու ծայրայեղ միտքերով ' Երեսա-
 կայութեան բռնիչներուն վրա ' անկարելոյն ըսփիւն-
 ները Երբէր ջ'էր խոյացած... : Ասանկ ընտիր Եւ
 առողջ գաղափարներու տէր ապրելովը ' մեծ պատիւ
 ըրաւ անշուշտ իր դատօղութեանն ու մըտքին . իսկ
 մենք ' միշտ աւելի սիրած ու պատուած Ենք , իրեն

բով, իր սրբոսին ձիրքերը, իր անկեղծութիւնը, անշահասիրութիւնը և. անճնւեր բարեկամութիւնը : Այնչափ էր իր անկեղծութիւնն ու. անշահասիրութիւնը՝ որ մեծամեծ շահերու և. պատիւներու առջեւ անգամ երբէք իր վեհանճն սիրտը չը զիշաւ, և. մարդ մը կամ կարծիք մը շողոքորթէրու. չափ չը նըւաստացաւ : Բարձր վիճակի մարդոց հետ միշտ յարաբերութիւն ունենալով, այն յարաբերութիւնները՝ ուրիշներու աղկուսիւն ընկու և. բարի խորհուրդներով ազգօգուտ հիմնարկութեանց ձեռնարկել տարու շան ածեց : Աշխրհի վայելքները չը կըրցան երբէք՝ զինքը փորձել, ոչ ալ ոսկոյն փայլը կըրցաւ. զանոր աչքը շիացնել կամ սիրտը հրապուրել : Ոչ միայն իր շահին չը գոհեց բնաւ. ազգին կամ ընկերին բարիքը, այլ կարծես թէ այնքան ուրիշներու հոգը կընոգար, որ իրենը բարձի բողի ըրած էր : Իր էն նեղ օրերուն անգամ՝ անտըրտունը իր վիճակին վրա և. մոռնալով ինքզինքը, բարեկամաց կարօտութիւնը լըցնելու, անոնց ցաւին ցաւակից ըլլալու և. վիշտերը մեղմացընելու կ'ընքանար : Շատերը՝ մեր մեջէն, և. այլազգիներէն ալ, իր բարեբարութիւններովը ծածկած է : Կըրնայ ըսվի Պարոն Պարտիզպանին համար, թէ իր ձակատը գըրված էր « *ամէնուն աղէկութիւնը ուզել և. ինք աղէկութեան երես չը տեսնել* : » Իր բոլոր կեանքը այս ձակատագրին լրումն էղաւ... :

Այս ամեն գեղեցիկ ձիրքերուն հետ՝ մեղադրանք մը կայ որ շատ անգամ լըսված է Պարոն Պարտիզպանին վրա և. որմէ գատ ալ մեղադրանք ոչ որ դրած է վրան. իր բարկասիրտ բնաւորութիւնը : Եւ. սով արդէօր այս աշխարհէն անցած ատենը՝ էրկրես փոխ առած կաւին հետ՝ մարդկային բնութեան յարակից տկարութիւններէն գոնէ մէկ էրկուրը չ'է ունեցած : Սակայն՝ սայ՝այ գիտնալ պետք է որ բարկութիւնը միշտ էպերելի կիրք մը չ'է. կոխ ընելն ալ, ինչպէս կ'ըսվի հասարակօրէն նաեւ. վիճաբանութեանց համար, ան՝այ ունի իր օգուտները. և. վեճ մը՝ էրբ օրինաւոր է, վիճաբանը մեղաւոր չ'է : Թո՛ղ ուրիշներ ատի իրեն իբր մեծ պակասութիւն մը մեղադրեն, մենք մանաւանդ արժանիք մը կը սեպենք իրեն այն սրբամտութիւնը, թէ իր պատիւը պաշտպանելու ատեն էղած ըլլայ, զի նախանձայոյց էր իր պատիւն, և. թէ էրբ առանց մարդկային որ և. է նկատման, առանց բնաւ ազտութեան, մեծամեծներու իսկ առջեւ՝ ար-

դարին ու. ճըշմարտին շատագով կը կենար : Ասոնցմէ գատ, բո՛ղ որ միշտ նախապաշարմանց դեմ պատերազմելու հարկադրեալ էր. ինք միշտ ազգային կրօնին և. ազգային յառաջդիմութեան միօրինակ նախանձախնդիր ըլլալով, այն հասուն միտքերէն էր որ ոչ կրօնը յառաջդիմութեան վնասակար կը կարծեն, ոչ յառաջդիմութիւնը կրօնին. ասով էրկու հակառակ կարծիքներու մեջ : Էրկուքին ալ դեմ մարտուելու պարտաւորված էր : Մենք ալ կը վկայենք, իր փառքին համար արիաբար կըռուեցաւ. մինչէւ վերջին կետը, խաւարի տգիտութեան և. յետադեմ կարծիքներու դեմ. և. գոն սրբտով ըսենք, ի պատիւ յառաջդիմութեան փաստին, յաղթանակով դուրս էլաւ. մտած տածանելի պայքարէն, և. որ աւելի մեծն է՝ ամբիժ և. անպատապարտ... :

Ահա առաքինի կեանք մը. էրբ մարդ մը ասանկ ապրեցաւ. այս աշխարհիս վրա, էրբ հայրենեաց սերը այնչափ նեռին տարաւ, էրբ այնքան ծանալութիւններ մատուց իր ազգին, էրբ ուրիշին օգտակար ըլլալու առիթը երբէք ձեռքէ չը փախընդելով՝ զանի միայն ունեցաւ. ճըշմարիտ բերկրութիւն իր տառապեալ կենցաղին մեջ, և. էրբ ասանկ առաքինի վարքովը բարի օրինակ էղաւ ամենուն, անի՛ իր առ. մարդկութիւնն ու. առ. Աստուած ունեցած պարտքերը և. էլ և. էլօր հատուց. պաշտօն մ'ունէր աշխրհիս վրա, այն պաշտօնը արժանապէս վարեց. մարդոց յիշատակութեանն ու. Աստուծու վարձատրութեանը արժանի է անկէ ետքը : Ուստի Աստուած ալ ուզեց կըրնել տարածամ իր կեանքը և. ի հանգիստ կոչել ՝ զինքը... Այ՛ չ'է անի մեր մեջ : Ճըշմարիտ քրիստօնէի կեանքովն ապրեցաւ, ուղղափառ քրիստոնէի մահովը մեռաւ : Հոյ ծածկեց բեպէտ ՝ զանոր սիրտն անկեղծ, բայց սլացաւ հոգին յ'էրկին՝ առնել Քրիստոսէ արդարներու պատրաստեալ պատկն անբառամ... : Մեզի ուրիշ բան չը մնար հիմա ընելու, բայց էրէ աշխատիլ անոր առաքինութեանցը նետեւելու, անոր պէս ընկերասէր, ազգասէր ու. մարդասէր ըլլալու. զի ասոնցմով կ'ըլլայ ճըշմարիտ ու. կատարեալ աստուածսիրութիւն, որ է միակ իսկական արժանիք յ'այս ըստօրին և. փառք անկապուտ :

Գ. Ս. ՕՏԵԱՆ

Փ Ա Ր Ի Չ Ե Ա Ն Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՆԳԷՍ ՀԱՐՅԱՐԵՆՈՒԹԵԱՆ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԲԱԶՄԱԼԵՁՈՒ ՎԱՐՅԱՐԵՆԻՆ.

Օգոստոսի առաջին օրերը Արեւելեան Բագմալեզու Վարժարանին աշակերտաց հարցաքննութիւններն եղան առաջի վարժապետաց, եւ 10ին սուրբ պատարագէն ետեւ պարգեւարաշխութեան հանդէսն աչ կատարուեցաւ՝ քեպեա առանց հրաւիրանաց եւ առանց կարգէ դուրս փառաւորութեան, բայց մեծաւ զոհութեամբ սրտի վարժապետաց :

Այն իրաւացի զոհութեան եւ հաճութեան զվատոր պատճառ էր աշակերտաց բոլոր տարւոյն մէջ ցուցուցած անխոնջ աշխատասիրութիւնն ու զովնի ընթացքը . որով կրգուշակուի ետեւ յաջորդ տարիներուն մէջ տեսնուելու յառաջադիմութիւնները՝ վարժուեալն աւելի աշակերտաց վրայ, ի քաջակերութիւն վարժապետաց եւ աշակերտաց միանգամայն :

Վարժարանին դանլիճը զարդարուած էր աշակերտաց զանազան նկարներովն ու ուրուագիծներովը : Պարգեւարաշխութիւնը երաժշտական նուագերգութեամբ սկսաւ, եւ վարժարանին պաշտօնական Տեսուչ Պարոն Տիւֆլոյ Գաղղիացին պարգեւներուն բաշխուելէն առաջ նետագայ համառօտ ճառը խօսեցաւ աշակերտաց .

« Սիրելի աշակերտք,

« Գաղղիոյ ուսումնարաններուն մէջ հաստատուն սովորութիւն մը դարձած է՝ հանդիսաւոր պարգեւարաշխութեամբ մը վերջացընել ուսումնական տարին : Գաջութեամբ ու յաջողակութեամբ աշխատողներուն այնպիսի մըրքանակներ կը տրուին որ ուրիշի արտօսեք բափնելուն պատճառ չեն եղած, բայց երբ զովնի նախանձով մը քիչ մը արտասուած ըլլան ոմանք . իսկ անոնց որ կամ բաղդ չեն ունեցեր եւ կամ բարոյական արիւթիւն, քաղցրութեամբ յորդորանք մը կըլլայ որ յոյսերին չկտրեն զայ տարուան համար : Ինչպէս որ յաղթութիւնը ձեռք ձգողը միշտ ըստուարագունդ բանակները չեն, այլ մանա-

« ւանդ հանճարը՝ կարգաւորութիւնն ու զոր-
« ծոյն արդարութիւնն է, այսպէս աչ Աստուած
« ամէն անգամ մշտադաւար ճիւղերով չպսա-
« կեր ամենայն ընտրելոց ճակատները . կուգե-
« որ աշխատանքով հիմնուածը աշխատանքով
« պանպանուի, եւ շատ անգամ ամուլ ու ան-
« պատշաճ ինքնահաւանութեան մը մէջ բմբաժ
« քնացած յաջողակութիւնը արտօնէ վար կրճգէ :
« Բայց ես զձեզ երկայն խրատներով ձանձրացը-
« նելու միտք չունիմ . վասն զի ոչ չափազանց
« պարծենկոտութիւն կըտեսնեմ մեջերնիդ՝ յան-
« դիմանութեան արժանի, եւ ոչ վիրաւորեալ
« անձնասիրութիւն՝ դարմանուելու կարօտ .
« միտքս դրած եմ քե իմ խօսքերես աւելի ձեր
« կանխահաս իմաստութիւնը բաւական է պէտք
« եղածը յիշեցընելու ձեզի :

« Յուսամ քե այս վաստութիւնը ներելի կը-
« համարիք, պարօններ, ինձի պէս անձի մը
« որ ձեր ազգը կըսիրեմ ու կըմեծարեմ, եւ
« բոլոր սրտանց անոր օգտակար ծառայութիւն
« ընելու պատրաստ եմ : Վերջի տարիներուս
« դիպուածներովը հարկաւ ծերունիք մխիթա-
« րուեցան եւ երիտասարդ մտքերը հասուեցան :
« Տեսնելով որ արեւմտեան տերութիւնները Օս-
« մանեան կայսերութենէն խնդրեցին բարեկա-
« մօրէն քրիստոնեայ ազգաց համար այն ար-
« տօնութիւններն որ Վենափառ Արքայն իր
« գրասիրութեամբը արդէն շնորհած էր, քրիս-
« տոնեայ ծերունիք կրկնեցին անշուշտ Սիմեոն
« ծերունւոյն խօսքը քե « Այսուհետեւ հանգիստ
« կըմեռնիք, որովհետեւ մեր աջքովը տեսանք
« նախախնամութեան մեր սերնդոց համար պա-
« տրաստած երջանկութիւնը » : Իսկ պատանի-
« ները աճեցին մեծցան՝ ինչպէս որ ծաղկըները
« սաստիկ անձրեւներէ ետքը կաճին կուռճանան :
« Հասկըցաք դուք, սիրելի աշակերտք, — վասն
« զի խօսքս ձեզի համար աչ է, — քե հունձքը մը-
« շակներու կարօտ է, եւ ապագայ յաջողու-
« րեանց աներկրայելի ըլլալուն համար հար-
« կաւոր են արիական ձեռուրներ, վեհանձնա-

« կան սրտեր, եւ ուսումնագարդ խելքեր : Ձեր
« ազգին պատին ու յառաջադէմ յաջողակու-
« րինը հայրենի ժառանգութիւն մըն է որ ա-
« մենքնիդ այ պարտական էք պահելու ու ծաղ-
« կեցընելու . երբոր այգւոյն Տէրը գայ ամենուն
« այ հաշիւները տեսնելու, զիտէ թէ ինչ պա-
« տիժներ եւ ինչ վարձքեր պիտի բաժնէ :

« Դուք որ ձեր հայրենիքը ձեզմէ աւելի կը-
« սիրէք, սիրելի մանկունք, վախեմ թէ պատժոյ
« արժանի պիտի համարուիք՝ թէ որ ձեր պարտ-
« քերուն ու այժմու հանդիսաւոր պարագանե-
« ռուն մեծութեանը համեմատ ջանք չցուցընէք :
« Լսեցէք ուրեմն ձեր բարիքն ուզողին մէկ խրա-
« տը . Յարգելին լաւ ճանչցէք այն պատուա-
« կան անձանց որ այս վարժարանս՝ անբիւ
« նեղութեամբ կանգնելու ատեն այս փափաքը
« միայն ունեցան որ իրենց ազգին որդւոցը ա-
« պաստանարան մը պատրաստեն , ուր անոնք
« գտնելով հայրենեաց քաղցր յիշատակները,
« ամեն վտանգներէ ու հրապուրանքներէ հեռու՝
« կարենան իրենց եղբայրացեալ գաղղիացիներե-
« ռուն հետ մեկտեղ մասնակից ըլլալ այն գիտու-
« րեան գանձուցն որ Գաղղիան առատասիրտ
« մօր մը պէս ամենայն ազգաց կըրաշխէ , եւ
« այնպէս հօօր գունդ մը կազմել եղբարց՝ ի
« պաշտպանութիւն եւ ի գործադրութիւն այն
« ամենայն լաւութեանց որով մարդս կազնուա-
« նայ ու իրացընէ մարդ կըլլայ :

« Տաք սրտով սովրեցէք զրազիտութիւնն որ
« մարդուս միտքը կըզմայեցընէ ու բարքը
« կանուշընէ, զիտութիւններն՝ որ զքնութիւնը
« կըսանձահարեն եւ նախախնամութեան գաղտ-
« նիքը մեզի կըյայտենն . բայց աւելի զգուշու-
« րեամբ պանեցէք սրտերնուդ մէջ այն հաւա-
« տոյ աստուածային սերմունքը որ մօրերնուդ
« գրկեն սկսեր էք ընդունիլ : Այդ հաւատքը
« ձեր ազգութիւնն է, ձեր դրօշակն է. եւ սուրբ
« Լուսաւորիչն Գրիգոր երկնքէն կըքաջա-
« լերէ գձեզ որ հաւատարիմ ըլլաք անոր : »

Ատենախօսութենէն ետքը մէկիկ մէկիկ կար-
դացուեցան աշակերտաց անուններն, ու մրցա-
նակները բաժնուեցան ըստ առաջիկայ ցուցա-
կին, յորում ազգաւ գաղղիացի աշակերտաց
անունները աստղաձեւ նշանով որոշուած են .

ԲԱՐԻ ՎԱՐԲ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՋՐԱՍՈՒՆԵԱՆ ԵՂՈՒԿԻԱԳԻ ՎԱՏԱՆԻՆ,
որ երկրորդ դասու աշակերտներէն է, բոլոր
ընկերակցացը մէջ միշտ գովելի գտնուած ըլ-
լալով թէ բարի վարուց եւ թէ ուսումնասիրու-
րեան կողմանէ, արժանաւոր դատուեցաւ մաս-
նաւոր վարձատրութեան պատուոյ :

ԴԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

- ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յովհաննէս Գայտեան
- Ստեփան Պալասանեան
- Սողոմոն Գրանխոյեանց
- ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Մկրտիչ Խաչիկեան .
- ԵՐՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յովհաննէս Պըլըքլեանց
- ՅՈՅԺ ԳՈՎԵԼԻԲ . Կարապետ Պըլըքլեանց
- Գրիգոր Պըլըքլեանց
- * Սթէֆէն Միշլոյ
- ԳՈՎԵԼԻԲ . Աստուածատուր Պըլըքլեանց
- * Ալֆրէտ Միշլոյ

ԴԱՍ ԵՐԿՐՈՐԳ

- ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Անտոն Ազնաւորեան
- ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Արտաշէս Պըլըքլեան
- Յարութիւն Մ. Մուրատեան
- ԵՐՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յարութիւն Քարապազեան
- Գեորգ Ազնաւորեան
- Հոօրերտ Յ. Յարութիւն
- ԳՈՎԵԼԻԲ . * Թալեռ Ժուռնէ
- * Օկիւսք Ժիոյ
- Տիգրան Ծերունեան
- Նասիպ Քաֆաֆեան
- Աբրահամ Քաֆաֆեան
- * Աղեքսանդր Պոտրոյ

ՍԵՆԵԿԱՔՆԱԿ ԱՇՍԿԵՐՏԲ .

Ատենք թեպէտ հարցաքննութեան ջմտելնուն
համար՝ միւս աշակերտաց պէս մասնաւոր վար-
ձատրութիւն չունեցան, բայց իրենց խոնական
զգուշաւոր եւ ուսումնասէր ընթացքովը գովու-
րեան արժանի վկայեցան . Խաչիկ Մալխասեան
Փափազեանց, Սիմոն Մ. Փափազեանց, Գրիգոր
Խօնջէկիւլեան Փափազեանց :

ՀՐԱՀԱՆԳԻ ՀԱՅՆՐԷՆ ԼԵՁՈՒԻ

ԴԱՍ ԱՌԱՋԻՆ

- ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յովհաննէս Գայտեան
- Ստեփան Պալասանեան

ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Սողոմոն Դրանխոյեանց
ՅՈՅԺ ԳՈՎԵԼԻԲ . Գրիգոր Պըլըքլեանց
ԳՈՎԵԼԻԲ . Մկրտիչ Խաչիկեան
Յովհաննէս Պըլըքլեանց
Կարապետ Պըլըքլեանց
ԳԱՍ Բ

ԽՈՒՄԲ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յարութիւն Մ. Մուրատեան
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յարութիւն Քարավազեան
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Անտոն Ազնաւորեան
Յարութիւն Ջրասունեան
ԽՈՒՄԲ ԵՐԿՐՈՐԳ
ՅՈՅԺ ԳՈՎԵԼԻԲ . Հոռերտ Յ. Յարութիւն
Գեորգ Ազնաւորեան
ԳՈՎԵԼԻԲ . Նասիպ Քաֆաֆեան
Աբրահամ Քաֆաֆեան
Տիգրան Ծերունեան

ՀՐԱՀԱՆԳԻՔ ԳՍԱԳՂԱՍԲԻՆ ԼԵՋՈՒԻ
ԳԱՍ Ա

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յովհաննէս Գալստեան
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . *Ալֆրեա Միշոյ
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . *Սրէֆէն Միշոյ
ՅՈՅԺ ԳՈՎԵԼԻԲ . Ստեփան Պալասանեան
Մկրտիչ Խաչիկեան
ԳԱՍ Բ

ԽՈՒՄԲ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Արտաշէս Պըլըքլեանց
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յարութիւն Մ. Մուրատեան
Անտոն Ազնաւորեան
Յարութիւն Քարավազեան
ԽՈՒՄԲ ԵՐԿՐՈՐԳ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յարութիւն Ջրասունեան
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Հոռերտ Յ. Յարութիւն
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Գեորգ Ազնաւորեան
ԳՈՎԵԼԻԲ . Աբրահամ Քաֆաֆեան

ՊՍՏՄՈՒԹԻՒՆ ԳՍԱԳՂԱՍՅ

ԳԱՍ Ա

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Մկրտիչ Խաչիկեան
ԳՈՎԵԼԻԲ . Ստեփան Պալասանեան
Յովհաննէս Գալստեան

ՀՐԱՀԱՆԳԻՔ ԱՆԳՂԱՍԲԻՆ ԼԵՋՈՒԻ
ԳԱՍ Ա

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Ստեփան Պալասանեան

ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յովհաննէս Գալստեան
Սողոմոն Դրանխոյեանց
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Մկրտիչ Խաչիկեան
ՅՈՅԺ ԳՈՎԵԼԻԲ . Գրիգոր Պըլըքլեանց
Յովհաննէս Պըլըքլեանց
ԳԱՍ Բ

ԽՈՒՄԲ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յարութիւն Քարավազեան
Անտոն Ազնաւորեան
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Հոռերտ Յ. Յարութիւն
Արտաշէս Պըլըքլեանց
ԳՈՎԵԼԻԲ . *Օկիւսք Ժիոյ
Գեորգ Ազնաւորեան

ԽՈՒՄԲ ԵՐԿՐՈՐԳ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յարութիւն Մ. Մուրատեան

ԲՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲՆԱԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆ
ԳԱՍ Ա

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . *Սրէֆէն Միշոյ
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յովհաննէս Գալստեան
ՅՈՅԺ ԳՈՎԵԼԻԲ . Կարապետ Պըլըքլեանց
ԳՈՎԵԼԻԲ . Գրիգոր Պըլըքլեանց
Մկրտիչ Խաչիկեան
*Ալֆրեա Միշոյ

ԳԾԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԱՍ Ա

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Կարապետ Պըլըքլեանց
ՅՈՅԺ ԳՈՎԵԼԻԲ . Մկրտիչ Խաչիկեան
ԳՈՎԵԼԻԲ . Գրիգոր Պըլըքլեանց
Յովհաննէս Գալստեան
ԳԱՍ Բ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յարութիւն Ջրասունեան
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Անտոն Ազնաւորեան
ՅՈՅԺ ԳՈՎԵԼԻԲ . *Օկիւսք Ժիոյ
ԳՈՎԵԼԻԲ . Յարութիւն Քարավազեան
Յարութիւն Մ. Մուրատեան
Նասիպ Քաֆաֆեան
Հոռերտ Յ. Յարութիւն
Արտաշէս Պըլըքլեանց

ՆԿԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Աստուածատուր Պըլըքլեանց
ՏԵՍԱՐԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԳԱՍ Ա

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Աստուածատուր Պըլըքլեանց

ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Սողոմոն Դրանխոյեանց
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Ստեփան Պալասանեան

ԳԱՍ Բ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Գրիգոր Խօնչիկլիւեան

ԳԻՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Ստեփան Պալասանեան
Սողոմոն Դրանխոյեանց

ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Կարապետ Պըլըքլեանց

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ

ՔՆԱՐ ԿԱՄ ՋՈՒԹԱԿ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Գրիգոր Պըլըքլեանց
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յովհաննէս Պըլըքլեանց

ԳՈՎԵԼԻՔ .

*Սրէֆէն Միշոյ

*Ալֆրէտ Միշոյ

ԳԱՇՆԱԿ

ԻՌԻՄԲ ԱՌԱՋԻՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Արտաշէս Պըլըքլեանց

ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Մկրտիչ Խաչիկեան
Անտոն Ազնաւորեան

ԻՌԻՄԲ ԵՐԿՐՈՐԳ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . *Օկիւսը Ժիոյ
Հոօրերտ Յ . Յարութիւն

ԳՈՎԵԼԻ . Արրանամ Բաֆաֆեան

ՀՐԱՀԱՆԳՔ ԳԵՐՄԱՆԵՐԷՆ ԼԵՋՈՒԻ

ԳԱՍ Ա

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Ստեփան Պալասանեան
ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յովհաննէս Գալստեան

ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Մկրտիչ Խաչիկեան
ԳՈՎԵԼԻՔ . Գրիգոր Պըլըքլեանց

Կարապետ Պըլըքլեանց
Սողոմոն Դրանխոյեանց

ՀՐԱՀԱՆԳՔ ԼԱՏԻՆ ԼԵՋՈՒԻ

ԳԱՍ Ա

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . *Ալֆրէտ Միշոյ

ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Մկրտիչ Խաչիկեան
ԳՈՎԵԼԻՔ . Գրիգոր Պըլըքլեանց

Յովհաննէս Գալստեան

*Սրէֆէն Միշոյ

Կարապետ Պըլըքլեանց

ԳԱՍ Բ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յարութիւն Բարափազեան
ՅՈՅԺ ԳՈՎԵԼԻՔ . Արտաշէս Պըլըքլեանց

Յարութիւն Մ . Մուրատեան

ՉՍՓԱԲԱՆԱԿԱՆ ՈՒՍՄՈՒՆՔ

ԳԱՍ Ա

ԵՐԿՐԱԶՍՓՈՒԹԻՒՆ, ՀԱՆՐԱՀԱՇԻՒ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . *Սրէֆէն Միշոյ

ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Յովհաննէս Գալստեան

ՅՈՅԺ ԳՈՎԵԼԻՔ . Կարապետ Պըլըքլեանց

Գրիգոր Պըլըքլեանց

ԳՈՎԵԼԻՔ . Մկրտիչ Խաչիկեան

*Ալֆրէտ Միշոյ

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՄՐՅԱՆԱԿ ՉՍՓԱԲԱՆԱԿԱՆ

ԳԻՄԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Կարապետ Պըլըքլեանց

ՅՈՅԺ ԳՈՎԵԼԻՔ . *Սրէֆէն Միշոյ

ԳՈՎԵԼԻՔ . *Ալֆրէտ Միշոյ

ԳԱՍ Բ

ԹՈՒԱՐՄՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐՅԱՆԱԿ . Արտաշէս Պըլըքլեանց
Յարութիւն Ջրասունեան

ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . *Օկիւսը Ժիոյ

ԵՐԿՐՈՐԳ ՄՐՅԱՆԱԿ . Անտոն Ազնաւորեան

Յարութիւն Մ . Մուրատեան

Յարութիւն Բարափազեան

ԳՈՎԵԼԻՔ . Արրանամ Բաֆաֆեան

Հոօրերտ Յ . Յարութիւն

ՎԵՐԱԳՆԵՐԸ ԵՐԻՑ ՎԱՐԳԱՊԵՏԱՅՍ ՅԵԿԵՂԵՑԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ.

Հինգ ամսէ մը ի վեր Կոստանդնուպօլսոյ մէջ հոչակեալ եւ արձագանգը մինչեւ հեռաւոր տեղուանք տուած նշանաւոր գործողութիւն մը դարձաւ երից վարդապետացս՝ երբեմն Մխիթարեանց՝ հոռոմեական Եկեղեցւոյն առաջնորդաց իրաւասութենէն ելլելն ու Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ գիրկը վերադառնալը : Մենք ի բնէ եւ ի կրթութենէ միշտ փափաքեր էինք օգտակար անձինք ըլլալ մեր Ազգին, բայց մարգարէին գոված յատկութիւնները պանելով հանդերձ, որ կրտսէ. « Մի աղաղակեսցէ եւ մի վիճեսցէ, եւ մի ոք չուիցէ արտաքոյ գրարբառ նորա. զեղեզն շախչախեալ մի բեկցէ, եւ զպատրոյկն առկայծեալ մի շիջուցէ... » սակայն կարելի չեղաւ որ մինչեւ ի սպառ կատարուի փափաքնիս. բեպետ եւ այս տարի ապրիլի վերջերն անգամ ջէինք գիտեր ստուգիլ թէ մեր հայածիջները մինչեւ հոս պիտի քշեն գմեզ, եւ այս կերպով պիտի ընդունին եղեր վերջապէս մեր յետին շնորհակալութիւնները :

Շիտակն ըսելով, գտնուեցան ազգիս մէջ այնպիսի հեռատես եւ անկողմնասէր մարդիկ որ հոռոմեական հայ ժողովրդեան մէջ քանի մը տարուրէն ի վեր պատահած շփոթութիւններուն եւ Վենետկոյ Մխիթարեան միաբանութեան մէջ ծագած տարաձայնութիւններուն նայելով՝ շատ ջգարմացան երից վարդապետացս ըրած վերջին որոշմանը վրայ : Բայց շատ մարդիկ այ եղան, ոչ միայն հոռոմեականաց՝ այլ եւ լուսաւորչականաց մէջ, որ գէթ առջի բերան ջնասկըցան եւ զեռ ջնն հասկըցած այս մեր վերադարձին ինչ ըլլայը. հոռոմեականներ կան որ կարգէ դուրս զարմանք մը կըցուցնեն թէ արդեօք ինչ պատճառէ առաջ եկաւ այս բանս, լուսաւորչականներ այ կան որ կըհարցնեն իրարու տարակուսանօք մը թէ արդեօք այս փոփոխութիւնս ընող վարդապետաց բուն դիտաւորութիւնն ինչ է : Եւ որովհետեւ այսպիսի հարցմունքներ ընելը որչափ որ դիւրին է՝ այնչափ այ դժուար կերեւեալ անոնց որոշ եւ համոզիչ պատասխաններ տալը, հարկ էր որ մենք մեզմէ զիւրացնէինք բարեկամաց այս դժուարութիւնը, որպէս զի Ազգին մտադրութիւնը՝ եթէ կարելի է՝ ասկեց աւելի կարեւոր խորհրդոց եւ գործոց գրազի, եւ յառա-

ջադիմութեան ընթացքին մէջ ամենեւին չկենայ ջղազրի :

Անա այս դիտմամբ համառօտ տետրակ մը հրատարակեցինք օգոստոս ամսոյս վերջերը՝ այսու վերնագրով. « Պատմութիւն եւ պատճառք վերադարձի երից վարդապետացս Հայոց ընդ հովանեաւ Լուսաւորչական սուրբ Աթոռոյ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ : » Յուսանք թէ տետրակին ոճն ու բովանդակութիւնը բաւական ըլլայ հասցընելու գմեզ մեր վախճանին, որ է Ազգիս մէջ մեր գործողութեանը վրայ ո՞ր եւ իցէ կարծիք եւ կասկած ունեցողներուն սիրտը հանգչեցընել, եւ թէ որ գայթակղած մտքեր գտնուին՝ գանոնք ալ մեր կողմանէ բժշկել : Միայն թէ կրփափաքինք նախ՝ որ տետրակը աչքէ անցընողներն այ կիրքն ու պաշարմունքը մէկդի բողուն, որպէս զի ուղիղ մտօք գրածնիս ուղիղ կարդան ու հասկընան. երկրորդ՝ ասոր կրփափաքինք որ Լուսաւորչական եղբարք մեր զգուշանան այն հոռոմեականաց որոգայքներէն որ պիտի ըսեն իրենց թէ *կաթոլիկոսմեան հոտ* կայ մեր գրուածքին մէջ. եւ ասոր անժխտելի ապացոյց ըլլայ մերոնց՝ երբ տեսնեն որ նոյն հոռոմեականք իրենց առաջնորդներովը հանդերձ պիտի դատապարտեն մեր խօսքերը իբրեւ մէյմէկ հերետիկոսական նախադասութիւններ :

Այսչափս բաւական համարելով առ այժմ տետրակին նպատակը եւ մեր զայն հրատարակելու ատեն ունեցած դիտաւորութիւննիս յայտնելու համար, միտք ունինք սեպտեմբերի ամսատետրին մէջ ալ քիչ մը աւելի ընդարձակ տեղեկութիւն մը դնելու Ամբրոսիոս վարդապետին ի Պօլիս ըրած ճանապարհորդութեան, եւ հոն մեր Ազգէն գտած ընդունելութեանը վրայ :

Propriétaire-gérant : A. LACHAT.

Ի ՓՈՒՐԻԶ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ՎԱԼՏԵՐԻ :

PREZ D'ABONNEMENT

PREZ D'ABONNEMENT

Paris par an 12 50
 Etranger 15 00
 Pris à un mois 1 25

Paris par an 12 50
 Etranger 15 00
 Pris à un mois 1 25

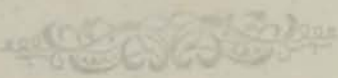
—

ON SOUSCRIT

A PARIS chez M. Trepoigt, rue de l'Anjou-Saint-Hippolyte, n. 12.
 CONSTANTINOPLE, C. Uthman.
 SMIRNE, J. Boudier.
 ALEXANDRIE, L. D. Goussier.
 1857, J. Boudier.

ON SOUSCRIT

A PARIS chez M. Trepoigt, rue de l'Anjou-Saint-Hippolyte, n. 12.
 CONSTANTINOPLE, C. Uthman.
 SMIRNE, J. Boudier.
 ALEXANDRIE, L. D. Goussier.
 1857, J. Boudier.

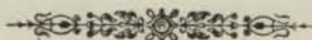

ԳԻՆ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ .

Ի Փարիզ, տարեկան	Ֆրանք	20	»
Արտաքոյ		24	»
Գին միոյ տետրակի		1	25

PRIX D'ABONNEMENT :

Paris, par an	Fr. 20	»
Étranger.	24	»
Prix d'un numéro	1	25

ԳՈՐԾԱԿԱԼՔ ԸՆԿԵՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ՓԱՐԻԶ, Պ. Ա. Թոմազյէ, Ի փողոցն Անսին-Բոմբաի, 18.

ՊՕԼԻՍ, Կարապետ աղայ Ի. քիւճեան .

ԶՄԻՆՈՆԻՍ, Ղուկաս աղայ Պալղազարեան .

ԱՂԵՖՍԱՆԳՐԻՍ, Ղազարոս աղայ Տեր-Գասպարեան .

ԵԱՇ ՄՈՒՏԱԻՆՈՅ, Յակոբ աղայ Պըլըզեան :

ON SOUSCRIT

A PARIS, chez M. Tramblay, rue de l'Ancienne-Comédie, 18.

CONSTANTINOPLE, G. Utudjian.

SMYRNE, L. Balthazar.

ALEXANDRIE, L. D. Gasparian.

JASSY, J. Bouiukly.

